

เอกสารทางวิชาการ

สิทธิและหน้าที่ของสตรีตามกฎหมายไทย
ลำพรรณ นวมนวลี
ภาควิชาประวัติศาสตร์
วิทยาลัยครูนครปฐม

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

สิทธิและหน้าที่ของสตรีตามกฎหมายไทย
ลำพรรณ นวมนุญสื่อ
ภาควิชาประวัติศาสตร์
วิทยาลัยครูนครปฐม

เอกสารทางวิชาการ
หมายเลข 2/002
(พฤศจิกายน 2523)

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
เลขที่ 413/38 ถนนอรุณอมรินทร์ บางกอกน้อย
กรุงเทพมหานคร. โทร. 424-5768

อธิบดีบริหารการ

จาก

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

คำนำ

โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2509 และต่อมาได้จดทะเบียนเป็นมูลนิธิในปี พ.ศ. 2521 โดยมีเป้าหมายหลักในการส่งเสริมและเร่งรัดให้มีการจัดทำหนังสือตำราทุกประเภทในสาขาวิชาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ทั้งที่เป็นงานแปลโดยตรง งานแปลและเรียบเรียง งานถอดความ งานรวบรวม งานแต่ง และงานวิจัย ในระยะแรกเราได้เน้นส่งเสริมงานแปลเป็นงานหลัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานแปลตำราทางวิชาการ แต่ต่อมาตำราในสาขาวิชาเหล่านี้ได้มีมากขึ้น ในปัจจุบันมูลนิธิ จึงกำหนดเป้าหมายหลักในการส่งเสริมให้มีการผลิตตำราและหนังสือประกอบการศึกษาที่มีเนื้อหาสาระเกี่ยวกับเมืองไทย อาเซียนอาเซียนและญี่ปุ่นโดยเฉพาะ

ในปี พ.ศ. 2523 มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มีนโยบายที่จะผลิตเอกสารทางวิชาการ เพื่อเผยแพร่ผลงานทางวิชาการในสาขาวิชาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ทั้งของนักวิชาการชาวไทยและชาวต่างประเทศ โครงการเอกสารวิชาการดังกล่าวนี้ จะประกอบด้วยเอกสารทางวิชาการรวม 2 ชุดคือ

ชุดที่หนึ่ง รวมนบทแปลและเรียบเรียงบทความ หรือเอกสารทางวิชาการที่ชาวต่างประเทศเขียนเกี่ยวกับเมืองไทยในแง่มุมต่าง ๆ ในสาขาวิชาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ เอกสารทางวิชาการชุดนี้จะมีลักษณะคล้ายคลึงกับ จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ซึ่งมูลนิธิ ได้เคยจัดทำมาแล้วในระหว่างปี พ.ศ. 2516 - 2519 ต่างกันแต่เพียงว่า จะมีการรวบรวมบทความในหัวข้อเดียวกันให้เป็นกลุ่มก้อน และนอกจากนี้เอกสารต้นฉบับที่อยู่ในข่ายของการจัดทำเอกสารทางวิชาการชุดนี้มิได้จำกัดเฉพาะภาษาอังกฤษซึ่งที่เคยเป็นมาในอดีต หากแต่จะขยายวงกรอบให้ครอบคลุมผลงานในภาษาต่างประเทศอื่น ๆ ด้วย

ชุดที่สอง เป็นรายงานผลการวิจัย ทั้งที่เป็นงานวิจัยอิสระและงานวิจัยที่ได้รับเงินวิจัยที่ได้รับเงินอุดหนุนจากสถาบันต่าง ๆ รวมตลอดจนถึงงานวิทยานิพนธ์

เจตนารมณ์ของการจัดทำเอกสารทางวิชาการดังกล่าวนี้ มิได้มีเฉพาะแต่การ
เผยแพร่ผลงานทางวิชาการเท่านั้น หากทว่ายังเป็นการเตรียมต้นฉบับสำหรับการ
จัดทำหนังสืออ่านประกอบการศึกษาลักษณะวิชาต่าง ๆ (Readings) ในภาค
หน้าอีกด้วย

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

413/38 ถนนอรุณอมรินทร์

บางกอกน้อย กรุงเทพฯ 7

โทร. 424-5768.

สิทธิและหน้าที่ของสตรีตามกฎหมายไทย

สิทธิและหน้าที่ของสตรีก่อนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

การศึกษาประวัติศาสตร์ไทยในแง่ชีวิตความเป็นอยู่ของสามัญชนในสมัยก่อนจากตำนาน พงศาวดารต่าง ๆ นั้นเป็นที่ยากลำบากมาก เพราะการบันทึกประวัติศาสตร์ไทยในยุคก่อนส่วนใหญ่เน้นด้านความสำคัญของพุทธศาสนาและสถาบันกษัตริย์ กล่าวถึงสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของสามัญชนไว้เพียงเล็กน้อย ส่วนการศึกษาจากวรรณคดีต่าง ๆ ก็อาจจะเป็นที่เชื่อถือไม่ได้แน่ชัด เพราะภาพที่วรรณคดีสะท้อนออกมา อาจเป็นเรื่องของจินตนาการ หรืออิทธิพลจากวรรณคดีต่างชาติ และศาสนาปะปนอยู่บ้าง สิ่งที่จะสะท้อนถึงสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนได้ดีที่สุด คือการศึกษาจากตัวบทกฎหมาย

ในที่นี้ได้ศึกษาสภาพภาพของสตรีจากกฎหมายที่สำคัญสมัยต่าง ๆ คือ กฎหมายมังรายศาสตร์ กฎหมายมอญธรรมศาสตร์ กฎหมายลักษณะหัวเมือง และกฎหมายตราสามดวง ตลอดจนวิวัฒนาการของฐานะสตรีไทยในยุคปฏิรูปกฎหมายไทย ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 จนถึงสมัยปัจจุบัน

ฐานะของสตรีตามกฎหมายมังรายศาสตร์

มังรายศาสตร์ หรือวินัยมัจฉาย เป็นกฎหมายของพระเจ้ามังราย หรือเมงราย กษัตริย์แห่งลานนาไทย ซึ่งทรงสร้างเมืองเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. 1835 ตรงกับสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช แห่งอาณาจักรสุโขทัย กฎหมายมังรายได้กล่าวถึงฐานะสตรีไว้อย่างชัดเจน แสดงให้เห็นว่าสภาพสังคม และชนบทประเพณีสมัยนั้นเป็นอย่างไร ส่วนใหญ่แล้ว ฐานะของสตรีตามกฎหมายมังรายค่อนข้างจะเท่าเทียมกับบุรุษ เมื่อเปรียบเทียบกับฐานะสตรีตามกฎหมายสมัยอยุธยาแล้วจะเห็นว่าต่างกันมาก เนื่องจากในสมัยพระเจ้ามังราย ไทยยังรับอิทธิพลอารยธรรมอินเดียเข้ามาน้อยกว่าสมัยอยุธยา

มังรายศาสตร์ได้กล่าวถึงด้านการสมรสไว้ว่า การสมรสนั้นจะต้องได้รับการยินยอมจากบิดามารดาและตัวหญิงชายเป็นสำคัญ¹ ถ้าสามีภรรยาอยู่ด้วยกันไม่ได้ ทั้งคู่มีสิทธิหย่าร้างกันได้ โดยแบ่งสินสมรสกัน ซึ่งหลักการแบ่งสินสมรสนั้น หญิงจะมีสิทธิในทรัพย์สินมากกว่าชาย

¹ ประเสริฐ ณ นคร (เรียบเรียงเป็นภาษาปัจจุบัน) มังรายศาสตร์, หน้า 18 - 19.

ทั้งนี้อาจถือคติว่าภรรยาเป็นแม่บ้านแม่เรือน เป็นผู้ดูแลเก็บออมทรัพย์สิน เมื่อหย่าร้างกัน จึงให้ภรรยาไต่ทรัพย์สินไปมากกว่า หรืออาจเห็นว่าหญิงอ่อนแอกว่าชาย ควรได้มรดกไปเลี้ยงตัวเองมากกว่าชายก็ได้ สันสมรสจะแบ่งเป็น 3 ส่วน หญิงได้ 2 ส่วน ชายได้ 1 ส่วน ถ้ามีบุตรคนโตให้อยู่กับมารดา ถ้ามีบุตรทั้งหญิงและชาย บุตรหญิงให้อยู่กับแม่ บุตรชายอยู่กับพ่อ เว้นแต่กรณีที่มีภรรยาไม่คู่ จึงจะแบ่งมรดกให้สามีได้ครึ่งหนึ่ง¹

นอกจากนี้ กฎหมายไคกลาวถึงลักษณะการกู้หนี้ ซึ่งให้เกียรติแก่หญิงว่า สามีภรรยา จะไปกู้ยืมใคร จะต้องบอกให้อีกฝ่ายหนึ่งรับรู้ มิฉะนั้น ถ้าฝ่ายหนึ่งตายลงอีกฝ่ายหนึ่งจะไม่รับผิดชอบ² ซึ่งบทบัญญัตินี้คล้ายกฎหมายปัจจุบันมาก

ฐานะของสตรีตามคัมภีร์ธรรมศาสตร์

คัมภีร์ธรรมศาสตร์ หรือมานวธรรมศาสตร์ เป็นตำนานกฎหมายของอินเดีย ถือกันว่าเป็นวาเทของพระมนู หรือมนูสาร ซึ่งร้อยกรองไว้เป็นตำราในการปกครองบ้านเมือง ภายหลังแพร่หรือพิล เข้ามายังประเทศไทยและประเทศใกล้เคียง ซึ่งไทยรับเข้ามาโดยผ่านทางมอญอีกทอดหนึ่ง เมื่อไทยรับเข้ามานั้น ได้เปลี่ยนแปลงแก้ไขตัดทอนความในคัมภีร์ธรรมศาสตร์ ที่มีลักษณะทำนองลัทธิพราหมณ์ออกเสีย เพื่อปรับปรุงให้เหมาะสมกับความต้องการของชุมชน และให้เข้ากับหลักพุทธศาสนาที่ไทยนับถืออยู่

ในคัมภีร์ธรรมศาสตร์ ส่วนที่เกี่ยวกับฐานะของสตรีนั้น ไทยอาจไม่ได้รับเอาเข้ามาทั้งหมด แต่ส่วนมากก็ปะปนเข้ามา โดยสังเกตได้จากลักษณะที่คล้ายกับกฎหมายลักษณะตัวเมีย ในสมัยพระราชมาริทธิที่ 1 ส่วนใหญ่แล้วฐานะของสตรีด้อยกว่าบุรุษมาก ทั้งด้านการสมรส สิทธิในทรัพย์สินและทางสังคม ถือว่าสตรีเป็นเพศที่อ่อนแอ ต้องพึ่งบุรุษอยู่ตลอดเวลา คือ "เมื่อเยาว์ บิดาเป็นผู้คุ้มครองรักษา เมื่อเติบโตใหญ่เป็นหน้าที่ของสามี และเมื่อแก่เฒ่าเป็นหน้าที่ของบุตรชาย" ³

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 15 - 20.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 30.

³ Kewal Motwani, Manu Dharm Sastra, P. II0.

สถานภาพด้านการสมรสนั้น หญิงจะมีบุตรต้องได้รับการยินยอมหรือเห็นชอบจากบิดามารดา จึงจะเป็นที่ยอมรับของสังคม เมื่อแต่งงานแล้ว ฝ่ายหญิงมีภาระหน้าที่มากมายที่ต้องปฏิบัติต่อสามีและบุตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้องภักดีต่อสามีเสมือนเป็นเทพเจ้าในชีวิต¹ หญิงมีหน้าที่ที่ต้องถือว่าตนเป็นบุตรของสามีทั้งชาติและชาติหน้า ไม่ว่าสามีจะชั่วร้ายเพียงใดก็ต้องเคารพบูชาเสมอ จะขอหย่าร้างไม่ได้ ภรรยาต้องอดทนทั้งกายใจ ไม่ลบหลู่ดูหมิ่นสามี เมื่อตายไปแล้วจะได้ไปพบกันอีกในโลกหน้า² ยิ่งกว่านั้น เมื่อสามีตายลง ภรรยาอาจต้องถือเพศพรหมจรรย์ ไม่แต่งงานใหม่ รอจนกว่าจะไปพบกับสามีในสวรรค์ ถ้าใครแต่งงานใหม่ถือว่าเป็นหญิงไม่ดี นอกจากนี้ หญิงนำชาวอินทรีจะต้องเผาตัวเองตายตามสามีไปในพิธีกรรมที่เรียกว่า "สัตตี" (suttee) เพื่อวิญญาณจะได้ไปอยู่ร่วมกันในโลกหน้า ความเชื่อเช่นนี้แพร่หลายมากแถบเบงกอล สมัยก่อนที่อังกฤษจะเข้ามาปกครอง เคยมีการเผาหญิงนำทั้งเป็นประมาณปีละ 500 - 850 คน³ ดังนั้นฐานะของสตรีตามคัมภีร์ธรรมศาสตร์จึงด้อยกว่าบุรุษ ชาดลัทธิและเสรี มีแต่ภาระหน้าที่อันหนักเท่านั้น

ฐานะของสตรีตามหลักพุทธศาสนา

จากพระวินัยปิฎก มหาวีริยัค ปฐมภาค⁴ ได้จำแนกสตรีออกเป็นประเภทต่าง ๆ ซึ่งล้วนแต่ต้องอยู่ภายใต้ความคุ้มครองของผู้อื่น เช่น บิดามารดา ญาติ และสามี แสดงว่าหญิงเป็นเพศอ่อนแอต้องพึ่งพิงผู้อื่น นอกจากนี้ ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงภรรยามีหลายประเภท เช่น ภรรยาสินได้ ภรรยาที่สมรส ภรรยาชั่วคราว ฯลฯ แสดงว่าชายสามารถมีภรรยาได้หลายคน อาจมีพร้อมกันหลายประเภทก็ได้

พุทธศาสนานิกายทีรวาทปิฎกวัตต์⁵ ได้กล่าวถึงหน้าที่ของสามีภรรยาอันพึงปฏิบัติต่อกันไว้หลายประการ เช่น ใ้การยกย่อง ไม่ประพฤตินอกใจ ช่วยเหลือการงาน ไม่-

¹ Ibid., P. III.

² Ibid., P. II6.

³ Percival Spear, A History of India Volume 2, P. II9 - I25.

⁴ กรมการศาสนา, พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่ม 1, หน้า 670.

⁵ สุชีพ ปุณฺณภาพ, วัฒนธรรมวิทยา, หน้า 208 - 214.

เกียจกร้าน รู้จักรักษาทรัพย์สิน ต่างฝ่ายต่างให้เกียรติซึ่งกันและกัน นับว่าแสดงถึงความ
เสมอภาคระหว่างชายและหญิง แต่ความเป็นจริงในสังคมไทยสมัยก่อน คนส่วนมากมักถือว่า
สตรีเป็น "ข้างเท่าหลัง" ยกให้สามีเป็นผู้นำในทุกกรณี แม้แต่การกินอยู่ หญิงก็ต้อง
"ต้นก่อน นอนทีหลัง" จึงจะถือว่าเป็นกุลสตรีที่ดี

ฐานะของสตรีตามกฎหมายสมัยพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง)

สมัยกรุงศรีอยุธยา ได้ตรากฎหมายประเภทต่าง ๆ ขึ้นใช้ มีกฎหมายที่กล่าวถึง
ลักษณะครอบครัวและฐานะสตรี คือกฎหมายลักษณะผัวเมีย นอกจากนี้ก็มีปะปนอยู่ในกฎหมาย
อื่น ๆ เช่น กฎหมายลักพา กฎหมายลักษณะมรดก กฎหมายภูษณ์ กฎหมายลักษณะทาส

จากกฎหมายเหล่านี้ ได้แสดงถึงฐานะของสตรีไว้มากหลายประการ เช่น การแบ่ง
ประเภทของภรรยาไว้เป็น 3 ประเภท¹ คือ ภรรยากลางเมืองหรือภรรยาหลวง ภรรยา
น้อย และทาสภรรยา ซึ่งภรรยาทั้ง 3 ประเภทนี้ ชายจะมีภรรยาได้กี่คนก็ได้ ล้วนได้รับการ
ยอมรับว่าถูกต้องตามกฎหมายทั้งสิ้น นอกจากนี้ในกฎหมายลักษณะมรดก² ยังกล่าวถึงภรรยา
พระราชาชน ซึ่งมีศักดิ์และสิทธิสูงกว่าภรรยาทั้ง 3 ประเภทข้างต้น คือสามีจะทำได้
หรือเสียใจไม่ได้ มิฉะนั้นมีโทษหนัก

จะเห็นว่ากฎหมายอนุญาตให้ชายมีภรรยาได้หลายคน แต่ไม่ยอมให้หญิงมีสามีได้
เกินหนึ่งคน ถ้าหญิงใดมีสามีหลายคนถือว่าผิด ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องชั่วร้ายมาก จะถูกลงโทษ
ทั้งทางกฎหมายและสังคม คือกฎหมายจะลงโทษประจาน เช่น

ส่วนหญิงรู้อยู่ให้เอาเฉลวปะหน้า หักดอกฉลุมาแทง
สองหู รูดดอกฉลุมาเปนมวโดยใส่ที่สะกอต ใ้หมาย
จะมองที่มองนำหน้าประจานสามวัน³

¹ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1166 พิมพ์ตามฉบับหลวงตรา 3 ดวง เล่ม 2, หน้า 2.

²ราชบุรีดิเรกฤทธิ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวง "ลักษณะผัวเมีย" กฎหมาย เล่ม 1,
หน้า 300 - 301.

³เรื่องเดียวกัน, หน้า 296.

ส่วนทางสังคม ถือว่าหญิงที่มีผู้เป็นหญิงเพศชาย ไม่มีใครอยากคบหาด้วย นอกจากนี้
สามียังมีสิทธิฆ่าชายชู้และภรรยาคนใดโดยไม่มีความคิด กรณีที่สามีจับชายชู้ไต่ถามร่วมประเวณี
กับภรรยาของตน เพราะถือว่าเป็นการป้องกันเกียรติยศหอสมควรแก่เหตุ¹ ทางตรงข้าม
ถ้าชายชู้ฆ่าสามีเขาตาย ชายชู้และหญิงนี้มีโทษสถานเดียว คือถูกประหารชีวิต ดังบทบัญญัติ
ว่า "หญิงใดนอกใจผู้มีชู้ ชายชู้ที่เห็นแดงผู้เป็นสัวตาย ทานว่าให้ฆ่าชายชู้และหญิงนี้ให้
ตกไปตามกัน ...²

นอกจากนี้ กฎหมายเก่ายังบัญญัติว่า หญิงที่นอกใจสามีนั้น เมื่อสามีฟ้องฆ่า ฝ่าย
หญิงไม่มีสิทธิจะเรียกเอาสินเดิมหรือสินสมรสใด ๆ ถ้าสามีขับไล่ออกจากเรือนก็ต้องไปตัวเปล่า
แต่กรณีที่สามีมีภรรยาใหม่ หญิงไม่มีสิทธิฟ้องฆ่าได้ ตามกฎหมายปัจจุบัน แม้หญิงจะมีชู้ ก็ยัง
มีสิทธิไต่แบ่งสินสมรสเมื่อหย่าร้างกัน ซึ่งเป็นสิทธิอันชอบธรรมที่ควรจะได้ กฎหมายสมัยก่อน
หญิงจึงเป็นฝ่ายเสียเปรียบมาก

นอกจากสามีจะมีอำนาจในการลงโทษภรรยาเมื่อภรรยาชู้แล้ว สามียังมีอำนาจ
ตามกฎหมายอีกหลายอย่าง เช่น การคุมครองทรัพย์สินของภรรยา เป็นผู้จัดการแทนได้
ส่วนหญิงไม่มีสิทธิจัดการทรัพย์สินแทนสามี สามีมีสิทธิขายหรือยกภรรยาให้ผู้อื่นได้เหมือนเป็น
ทรัพย์สินชิ้นหนึ่ง ดังกฎหมายที่ว่า "ผู้ใดเล่นหมกต้าวภรรยาตั้งชีวิตให้แก่ท่านด้วยเสน่ห์
แล้ว แลออกมาจะคืนเอาเล่า ทานว่าจะคืนมิได้เลย³

ส่วนภรรยาจะต้องมีหน้าที่ปรนนิบัติรับใช้สามี ให้ความเคารพนับถือสามี ถือ
ประดุจสามีเป็นเจาชีวิตของตน ดังคำกล่าวที่ว่า " ... มีผู้เหมือนหนึ่งฉัตรแก้วอันกันเกศ
งามนางงามเนตรทุกเวลา "⁴

เรื่องการหย่าร้าง สมัยก่อนมีไม่มากนัก ส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับปัญหาเศรษฐกิจมากกว่า
ปัญหาขัดแย้งในครอบครัว เพราะคนมีเงินจะมีภรรยาหลายคนโดยไม่ค่อยหย่ากัน สาเหตุการ-

¹"พระไอยการลักษณะหัวเมีย บทที่ 7".

²"พระไอยการลักษณะหัวเมีย บทที่ 16".

³"พระไอยการเบ็ดเสร็จ บทที่ 124" กฎหมายตรา 3 ดวง เล่ม 2, หน้า 248.

⁴เทศมณฑลชาติ กัณหาภักดิ์, หน้า 69.

หย่าร้างตามที่กฎหมายกำหนดไว้ ส่วนมากขึ้นอยู่กับสามี เช่น สามีทิ้งร้างภรรยาไปเป็นเวลานาน อาจไปค้าขายหรือธุระบางอย่าง (ยกเว้นไปราชการสงคราม จะไปนานแค่ไหน ภรรยาต้องรอ) สามีไม่ภรรยาใหม่โดยเก็บเอาทรัพย์สินไปอยู่กับภรรยาใหม่หมด สามีละละเลิกบุพการีของภรรยา สามีทำร้ายภรรยาโดยไม่มีเหตุสมควร หรือเลี้ยงภรรยาไม่เป็นธรรม ปล่อยให้ห้อยคอตาย สามีประพฤติเป็นโจรหรือคบหาโจร ฯลฯ¹ เหตุเหล่านี้ ภรรยาสามารถขอหย่าได้

การแบ่งสินสมรสหลังการหย่าร้าง หญิงเสียเปรียบชาย คือตามกฎหมายชายจะได้สินสมรสมากกว่าหญิง ถ้าทางฝ่ายชายมีสินเดิมมา ให้ชายได้ 2 ส่วน หญิงได้ 1 ส่วน ตามคติที่ว่า "ชายหาบ หญิงคอน" ถ้าชายมีสินเดิมมาฝ่ายเดียว หญิงจะไม่ได้ส่วนแบ่งสินสมรสเลย²

ฐานะของสตรีตามกฎหมายสมัยพระเจ้าปราสาททอง

กฎหมายที่ตราขึ้นเพิ่มเติมเมื่อ พ.ศ. 2155 สมัยพระเจ้าปราสาททอง มีความสำคัญเกี่ยวกับสิทธิสตรี คือเรื่องการแบ่งมรดกของขุนนางข้าราชการ ขุนนางที่มีบรรดาศักดิ์ตั้งแต่ 400 ขึ้นไปถึงแก่กรรม ให้แบ่งมรดกออกเป็น 4 ส่วน คือยกเข้าพระคลังหลวงส่วนหนึ่ง ให้บิดามารดาส่วนหนึ่ง ให้ญาติส่วนหนึ่ง และให้ภรรยาส่วนหนึ่ง³ จะเห็นว่าภรรยามีสิทธิในมรดกของสามีเพียง 1 ใน 4 ส่วนเท่านั้น เพราะว่าทรัพย์สินนั้นส่วนใหญ่จะได้มาจากการรวมกันทำมาหากินของสามีภรรยาก็ตาม

ภรรยาประเภทต่าง ๆ มีสิทธิในการรับมรดกไม่เท่ากัน คือภรรยาพระราชทานได้ 3 ส่วนครึ่ง ภรรยาหลวงได้ 3 ส่วน อนุภรรยาได้ 2 ส่วนครึ่ง⁴ ส่วนหาสภรรยาไม่มีสิทธิได้รับส่วนแบ่งจากมรดกสามี เพียงแต่ตัวเองได้รอดเป็นไท และจะได้ส่วนแบ่งส่วนที่เป็นของบุตร ถ้าบุตรนั้นตายลง⁵

¹ดูรายละเอียดใน "พระไอยการลักษณะหัวเมือง บทที่ 49-63" กฎหมายตรา 3 ดวง เล่ม 2

²"พระไอยการลักษณะหัวเมือง บทที่ 68" กฎหมายตรา 3 ดวง เล่ม 2, หน้า 33.

³"ลักษณะมรดก บทที่ 3" กฎหมาย เล่ม 1, หน้า 612.

⁴"ลักษณะมรดก บทที่ 5", เรื่องเดียวกัน, หน้า 613.

⁵"ลักษณะมรดก บทที่ 7", เรื่องเดียวกัน, หน้า 614.

ความรับผิดชอบเรื่องหนี้สิน ระหว่างที่เป็นสามีภรรยาด้วยกัน ถ้าฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด มีหนี้สิน อีกฝ่ายหนึ่งต้องรับผิดชอบด้วย กรณีที่นำเงินมาใช้จ่ายในครอบครัว แต่ถ้าสามี ทุจริตไปเพื่อการฟุ่มเฟือย หรือเลี้ยงตนเองจนเกินไป สามีต้องใช้หนี้เองทั้งหมดทั้งดอก¹ บทบัญญัตินี้ เพื่อรักษาความเป็นธรรมแก่หญิง เพราะถือว่าตามปกติครอบครัวที่มีความปรองดองกัน เมื่อฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดถูกหนี้มา ย่อมบอกให้อีกฝ่ายหนึ่งรับรู้

กรณีที่ภรรยาเป็นหนี้สิน สามีจะรับผิดชอบในหนี้สินของภรรยาประเภทต่าง ๆ ไม่เท่ากัน คือภรรยาหากเป็นหนี้ที่ สามีจะใช้ให้เพียงเงินตนอย่างเดียว แลภรรยาอนุญาตให้สามีไปขอลิให้ผู้อื่น สามีไม่ต้องรับผิดชอบ² แสดงว่าฐานะของภรรยาอนุญาตไม่มั่นคง สามีอาจทิ้งขว้างได้ง่าย

กรณีที่สามีภรรยาหนี้สินอยู่แล้วหย่าร้างกัน ให้ชายใช้หนี้ 2 ส่วน หญิงใช้ 1 ส่วน³ เช่นเดียวกับการแบ่งมรดก แต่ต่างฝ่ายต่างเป็นหนี้โดยไม่บอกให้อีกฝ่ายหนึ่งรับรู้ ก็ต่างกัน ต่างใช้หนี้ขึ้น นับว่ายุติธรรมดี

ฐานะของสตรีทางความเศรษฐกิจ

สมัยก่อนหญิงไทยมีโอกาสดำเนินการศึกษาน้อย จึงมีหน้าที่ทำงานทั้งในบ้านและนอก บ้าน หญิงในชนบทต้องทำนา ทำไร่ ห่อผ้า รับจ้างและกรรมกร ส่วนหญิงในเมือง อาจทำเฉพาะงานประณีตหรืองานประดิษฐ์กรรม การฝีมือ และมีโอกาสไปรับราชการในวัง เจ้านายไม่ต้องตรากตรำมาก

ทางด้านกฎหมายเกี่ยวกับค่าแรงงาน หญิงเสียเปรียบชาย ดังจะเห็นได้จาก พระไอยการทาส กำหนดค่าแรงงานทาสหญิงไว้เพียงครึ่งหนึ่งของทาสชายเท่านั้น คือ ชายวันละ 300 เบี้ย หญิงวันละ 150 เบี้ย⁴ ส่วนค่าแรงคนสามัญไม่ได้กำหนดไว้ แต่

¹ "ลักษณะกฎหมาย บพท 18", เรื่องเดียวกัน, หน้า 266.

² "ลักษณะกฎหมาย บพท 17", เรื่องเดียวกัน, หน้า 266.

³ "ลักษณะกฎหมาย บพท 18", เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

⁴ "พระไอยการทาส บพท 76" กฎหมายตรา 3 ดวง เล่ม 2, หน้า 111.

สันนิษฐานว่าค่าแรงงานหญิงคงถูกกว่าชายแน่นอน และแบ่งแยกประเภทของงาน เช่น งานไถนา ทราย ขุดดิน ก่อสร้าง ขอมต้องการแรงงานชาย ซึ่งจ้างแพงกว่างานประเภทเก็บเกี่ยว หรืองานหัตถกรรมที่ใช้แรงงานหญิง

อย่างไรก็ตาม ภาระหน้าที่ในการดูแลครอบครัวและการเก็บออมทรัพย์สิน ควบคุมการใช้จ่ายในบ้านเป็นสิทธิขาดของผู้หญิง แม้สามีจะเป็นฝ่ายทำมาหาเงินได้ ก็มักมอบให้ภรรยาเป็นผู้เก็บรักษาและใช้จ่ายในบ้าน จึงถือว่าสตรีมีบทบาทอย่างสำคัญทางด้านการเศรษฐกิจของครอบครัว

โดยสรุปแล้ว ฐานะของสตรีในสมัยก่อนกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อพิจารณาตามกฎหมาย จะต้องคดกว่าชายมาก เนื่องจากมีสภาพเป็นเพียงทรัพย์สินของสามี แต่มีข้อที่น่าพิจารณาคือ ราษฎรสามัญชนนั้น กฎหมายจะมีผลครอบคลุมไปถึงมากน้อยเพียงใด ด้วยเหตุว่าสมัยก่อนการคมนาคมไม่สะดวก การติดต่อซึ่งกันและกันก็จำกัดอยู่ในชุมชนเล็ก ๆ ชนบทจึงยากที่จะมีโอกาสติดต่อกับคนในเมือง เจ้าหน้าที่บ้านเมืองที่จะควบคุมการใช้กฎหมายก็มีน้อย ราษฎรแต่ละชุมชนจึงปกครองกันอยู่อย่างญาติพี่น้อง เมื่อมีเรื่องใหญ่สำคัญจริง ๆ จึงจะเข้ามาร้องเรียนกับเจ้าหน้าที่บ้านเมือง กฎหมายต่าง ๆ ที่บัญญัติไว้จึงน่าจะมีผลใช้อยู่เฉพาะคนในเมือง หรือหมู่ชนชั้นสูงเท่านั้น

เป็นความจริงที่สมัยก่อน หญิงมีแต่ภาระหน้าที่เท่ากับชาย หรืออาจหนักกว่าชาย ส่วนสิทธิแทบไม่มีเลย โดยเฉพาะสิทธิทางการเมือง เพราะไม่มีโอกาสได้รับการศึกษา หน้าที่สำคัญที่สุดของหญิงก็คือการเป็นภรรยา เป็นแม่บ้านแม่เรือน ดูแลทรัพย์สิน และการเป็นมารดา เริ่มตั้งแต่การตั้งครรภ์ 9 - 10 เดือน ทำให้ไม่สะดวกในการเคลื่อนไหว หลังจากการคลอดบุตรก็ต้องพักผ่อน เลี้ยงดูทารก ให้การอบรมสั่งสอน โดยเฉพาะบุตรหญิง จะต้องสั่งสอนทั้งกิริยามารยาท และฝึกฝนอาชีพ เช่น การเย็บปักถักร้อย ทอผ้า ปั่นด้าย งานหัตถกรรมต่าง ๆ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม สภาพสังคม ประเพณี ในแต่ละยุคแต่ละสมัยไม่เหมือนกัน ปัจจุบันเรารู้สึกว่า ผู้หญิงสมัยก่อนถูกกดขี่ ผู้ชายเอาเปรียบ หญิงมีแต่หน้าที่ ไม่มีสิทธิใด ๆ เลย แต่หญิงสมัยก่อนอาจไม่รู้สึกละอายใจ เช่นนั้น อาจมีความภาคภูมิใจในความเป็นแม่เจ้าเรือนที่ควบคุมเศรษฐกิจทั้งหมดในบ้าน การอบรมเลี้ยงดูบุตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีความสงวนสุขใน

ครอบครัวยังถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่สุด

สิทธิและหน้าที่ของสตรีตามกฎหมายสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้มีการชำระกฎหมายเก่า จัดทำเป็นประมวลกฎหมาย สำหรับกฎหมายลักษณะผัวเมีย ซึ่งเป็นกฎหมายที่สะท้อนให้เห็นฐานะสตรีสมัยก่อน ได้มากที่สุดก็มีการชำระปรับปรุงใหม่ เช่นเดียวกัน

ตามกฎหมายลักษณะผัวเมีย กล่าวถึงฐานะสตรีไว้ดังนี้

1. สตรีอยู่ภายใต้การคุ้มครองของผู้อื่นเสมอ เช่น บิดามารดา พี่สาว และญาติ คล้ายกับบทบัญญัติในพระวินัยปิฎกตามหลักพุทธศาสนา

2. การได้รับความคุ้มครองจากกฎหมาย หญิงได้รับการคุ้มครองจากกฎหมาย ไม่เท่ากันตามชนชั้น คือราชินิกุลและหญิงชาววังนั้น จะมีโทษรุนแรงไม่ได้ เพียงแต่ " ... ตัวเลขตรีนั้นผิดประการใด ๆ ก็ดี แต่คำให้ลาบให้กลัว อย่าให้ลมตายเสียรูปทรง ชัตรีนั้นไป ถ้าหมักไต่ทำตามโทษ 3 สอดาน" ¹ โดยเฉพาะโทษชัตรี ผู้ใดทำชัตรีหญิงชาววัง มีโทษถึงตาย เช่น "อนึ่ง ผู้ใดทำชัตรีชายแม่พระสนม โห้มาชัตรีเสีย 3 วันจึงให้ตาย ส่วนหญิงนั้นโห้มาเสียชัตรี" ²

สำหรับหญิงทั่วไป กฎหมายยังแบ่งแยกสิทธิระหว่างหญิงที่แต่งงานแล้ว และยังไม่ได้อภิเษก หญิงที่แต่งงานแล้วจะได้รับสิทธิคุ้มครองและมีบทลงโทษมากกว่าหญิงโสด เช่น

วิวาห์ด่าตีกัน แลแก่ผู้พ่วงทวนเสียให้เป็นทราจาน
 ถูหญิงสาวหาผัวมิได้ โห้ใหม่ชัตรีเป็นเบี้ย 7000 หวีคูณ ..
 ถาหญิงนั้นมีผัว โห้ใหม่เป็นเบี้ย 17000 หวีคูณ ³

นอกจากนี้ การข่มขืนกระทำชำเราเด็กหญิงที่ยังไม่รู้เคียงสา จะได้รับโทษรุนแรงกว่าการข่มขืนชำเราหญิงสาว หรือหญิงมีสามี ทั้งนี้เพราะถือว่าการข่มขืนเด็กนั้นเป็นการ

¹ "กฎหมายเตียรบาล บทที่ 110" ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 เล่ม 1, หน้า 95.

² "กฎหมายเตียรบาล บทที่ 120" ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 เล่ม 1, หน้า 97.

³ "พระไอยการลักษณะวิวาห์ตีตากัน บทที่ 33", เรื่องเดียวกัน, หน้า 282.

ละเมิดศีลธรรมอย่างร้ายแรง อย่างไรก็ตาม โทษสำหรับการเพิ่มขึ้นค่าเราหญิงสมัยก่อน มีเพียงปรับและเปลี่ยนเท่านั้น ไม่ถึงจำคุก แม้โทษเปลี่ยนก็สามารถได้เป็นเงินได้ เช่น

เปลี่ยนด้วยหยาบ 5 ที่ ได้ 100000 เบี้ย
เปลี่ยนด้วยลวกหนัง 3 ที่ ได้ 100000 เบี้ย¹

สำหรับหญิงนาย ได้รับความคุ้มครองจากกฎหมายน้อยกว่าหญิงที่มีสามี อาจเป็น เพราะสังคมไทยไม่นิยมการหย่าร้างหรือการถูกสามีทอดทิ้ง แม้กรณีที่หญิงนั้นเป็นม่ายเพราะ สามีตาย สังคมก็ยังรังเกียจ หญิงม่ายจึงเป็นผู้ที่อากัฏฐ์ เช่น เมื่อถูกชายข่มเหงทำหุราจาร ชายนั้นจะถูกปรับน้อยกว่าเพิ่มขึ้นหญิงมีสามี คือ " ... ถ้าเขาข่มเหงหญิงม่ายให้ไหมเป็นเบี้ย 800000 หวีคูณ ถ้าหญิงนั้นมีผิวให้ไหมเป็นเบี้ย 170000 หวีคูณ²

3. หญิงมีสามีตามกฎหมายใดคนหนึ่ง ประเพณีของสังคมไทยตลอดมาดี้อย่าง เกรงคร่าว่า เกิดเป็นหญิงไม่ควรมีสามีสอง หญิงที่ถูกชายใดถูกเนื้อต้องตัว ก็หมายความว่า จะต้องตกเป็นภรรยาของชายคนนั้น แม้ว่าบิดามารดาฝ่ายหญิงจะไม่พอใจ ก็จำต้องยอมยก ลูกสาวให้ชายที่ลักลอบมาทำชู้ด้วย³

4. สิทธิของหญิงในการสมรส กฎหมายลักษณะผัวเมียได้ให้ความเป็นธรรมแก่ หญิงตามสมควร เช่น กรณีที่ชายหมั้นหญิงไว้ แล้วตายลงก่อนสมรส ให้แบ่งสินสอดออกเป็น 2 ส่วน คืนให้ฝ่ายชายส่วนหนึ่ง ให้หญิงส่วนหนึ่ง ถ้าหญิงตาย สินสอดตกเป็นของพ่อแม่หญิง ทั้งหมด⁴

กรณีชายแต่งงานหมั้นมาสู่ขอหญิงไว้แล้ว ชายอื่นมาเป็นคู่กับหญิงนั้น "ท่านว่าผิดเมีย ท่านในชั้นหมั้น" ได้รับโทษปรับ แต่ถ้าถึงกำหนดแต่งงานแล้ว ชายไม่มาแต่งงานนัด ถือว่า หญิงเป็นอิสระ แต่งงานกับคนอื่นได้โดยไม่มีความผิด และชายจะเอาชั้นหมั้นคืนไม่ได้⁵

¹ เสถียร ลายลักษณ์ กับคนอื่น (รวบรวม), "กฎหมายลักษณะกรรมศักดิ์" ประชุมกฎหมาย ประจักษ์ เล่ม 2, หน้า 139.

² "พระไอยการลักษณะวิวาทคดีกัน บทที่ 33" ประมวลกฎหมาย ร.1 เล่ม 2, หน้า 282 - 3.

³ "พระไอยการลักษณะผัวเมีย บทที่ 80 - 82" ประมวลกฎหมาย ร.1 เล่ม 2.

⁴ "พระไอยการลักษณะผัวเมีย บทที่ 109", เรื่องเดียวกัน, หน้า 52.

⁵ "พระไอยการลักษณะผัวเมีย บทที่ 114", เรื่องเดียวกัน, หน้า 55.

5. ลักษณะการลักพาหญิง มีกฎหมายหลายบทบัญญัติเกี่ยวกับการล่อลวงลักพาหญิงไว้ดังนี้คือ ถ้าชายหญิงรักใคร่กัน ฝ่ายชายไปล่อลวง พ่อแม่ของหญิงไม่ยอมยกให้ ชายจึงลอบพาหญิงหนีไป แล้วมาขอขมาภายหลัง ถ้าพ่อแม่รับขมายกให้จึงจะถือว่าหญิงนั้นเป็นภรรยาของชาย ถ้าไม่มาขอขมา พ่อแม่ยังไม่ไต่ยกให้ ถือว่าหญิงนั้นยังไม่ไต่เป็นภรรยาชายตามกฎหมาย เป็นแต่ชู้กันเท่านั้น ถ้าพ่อแม่หญิงฟ้องร้อง ชายจะมีความผิด ต้องส่งหญิงคืนและเสียค่าปรับด้วย¹ กรณีที่พ่อแม่หญิงไม่ยอมฝ่ายชาย ไม่ยอมรับขมา ก็ถือว่าหญิงนั้นไม่มีสิทธิเป็นภรรยาของชายเช่นเดียวกัน แสดงว่าชายหญิงที่ลักลอบไต่เสียกันโดยไม่ได้รับความยินยอมจากบิดามารดา ยังไม่ถือว่าเป็นสามีภรรยาที่ถูกต้องตามกฎหมาย

กรณีที่ชายล่อลวงหญิงไปโดยหญิงไม่สมัครใจ แต่ชายมาขอขมาต่อพ่อแม่หญิง พ่อแม่หญิงไม่ยอมยกให้ และหญิงหนีเข้าถ้ำกลั่นมาบ้านตน ชายตามมาดูก็ขยี้แย่งไปอีก ใหลึงโทษชายด้วย การทรมานและปรับไหมแก่หญิง² โดยถือว่าหญิงนั้นเป็นสาเหตุให้เดือดร้อนความเมืองของท่านทั้ง ๆ ที่ต้นเหตุอันแท้จริงคือฝ่ายชาย

บิดามารดามีสิทธิในบุตรสาวระหว่างที่ยังไม่ได้แต่งงาน เมื่อแต่งงานโดยบิดามารดายินยอมแล้ว อยู่มาภายหลังคิดจะแยกบุตรสาวคืนมา "ท่านว่าจะคืนเอนั้นมิได้โดย" แสดงว่าเมื่อสมรสแล้ว หญิงย่อมอยู่ในอำนาจสิทธิขาดของสามี

วิวัฒนาการของฐานะสตรีตามกฎหมายตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา จนถึงสมัยรัชกาลที่ 1

นับตั้งแต่มีการประกาศใช้กฎหมายลักษณะครอบครัวเมื่อ พ.ศ. 1904 ในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 มาจนถึงการชำระกฎหมาย พ.ศ. 2347 สมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ รวมระยะเวลา 443 ปี ปรากฏว่าสภาพของสตรีและสภาพสังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงเพียงเล็กน้อย เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงต้องการฟื้นฟูขนบธรรมเนียมประเพณีให้คงแบบอย่างสมัยกรุงศรีอยุธยาไว้ การชำระกฎหมายตรา 3 ทรวงในสมัยนั้น ส่วนใหญ่จึงเป็นการแก้ไขกฎหมายเก่าที่ผิดเพี้ยนขาดหายไปให้ถูกต้องสมบูรณ์ขึ้น บทบัญญัติใดที่ตราขึ้นใหม่ก็มีลักษณะคล้ายของเดิม

¹ "พระไอยการลักษณะหัวเมีย บทที่ 121 และ 126", เรื่องเดียวกัน, หน้า 58 - 61.

² "พระไอยการลักษณะหัวเมีย บทที่ 123", เรื่องเดียวกัน, หน้า 60.

วิวัฒนาการของฐานะสตรี เท่าที่ปรากฏอยู่ในกฎหมายลักษณะตัวเมีย พอสั่งเกณฑ์
ดังนี้

1. ระบบชายมีภรรยาหลายคน ยังคงนิยมถือปฏิบัติอยู่สืบมาจนกระทั่งถึงยุค
ปฏิรูปกฎหมาย อาจเนื่องมาจากระบบภรรยาหลายคนมีอยู่เฉพาะผู้ที่มีฐานะมั่นคง สามารถ
เลี้ยงดูกันได้อย่างสงนุสุข หรือเนื่องมาจากสภาพสังคมที่หญิงมีจำนวนมากกว่าชาย เพราะ
ชายต้องไปราชการและไปศึกสงคราม เมื่อชายใดล้มตายไป หญิงที่อยู่ในความคุ้มครองก็ต้อง
หาผู้อุปการะใหม่ หรืออาจเนื่องมาจากลักษณะการปกครองที่ชายมีอำนาจเด็ดขาดไม่เปิดโอกาส
ให้หญิงได้เรียกร่องสิทธิแต่อย่างใด
2. การล่วงเกินภรรยาผู้อื่นหรือการมีชู้ มีโทษหนักเช่นเดียวกันคือ ถ้าสามีจับได้
ขณะภรรยาตนรวมประเวณีกับชู้ มีสิทธิฆ่าชายชู้นั้นได้ รวมทั้งมีสิทธิฆ่าภรรยาตนได้ด้วย¹ ทั้งนี้
เว้นแต่กรณีที่หญิงไปหาชายชู้ถึงบ้านเรือนของชาย และยอมให้ชายล่วงเกิน ชายจึงไม่มีความผิด
3. ชายมีสิทธิเหนือภรรยา แม้แต่ลงโทษถึงเฆี่ยนตีก็ได้ ส่วนภรรยาจะฟ้องร้อง
ก็ต้องเอาข้าวตอกคอกไม้ไปขอโทษสามี สมัยรัตนโกสินทร์ ชายก็ยังคงมีสิทธิทำอะไรได้ตาม
ใจชอบ เช่น ลู่อหญิงคนหนึ่งไว้ แล้วกลับไปแต่งงานกับหญิงอีกคนหนึ่ง หากหญิงคนแรกไปคำ
ว่าตบตีหญิงคนหลัง ก็ถือว่า "เป็นหญิงรายสาวหา" ให้ลงโทษปรับ เป็นต้น
4. การถือพรหมจารีเป็นเรื่องสำคัญที่สุดของหญิงสาวตลอดมา เมื่อเสียตัวแก่ชาย
ใดแล้ว จะต้องอยู่กินเป็นภรรยาของชายนั้น "เพราะเขาทั้งสองเป็นคู่สร้างกันมาแต่กาลก่อน
เป็นสัตรีภาพ อย่าให้พี่ชายสัมผัสถูกต้องทั่วถึงสอง" ด้วยเหตุนี้หญิงมาที่ถูกต้องสามีทั้ง หรือสามี
ตาย จึงมีโอกาสดูแลงานในเรือนเพราะไม่ใช่สาวบริสุทธิ์
5. การออกบวชของสามีหรือภรรยา ซึ่งกฎหมายสมัยอยุธยาถือว่าให้ชายหญิงขาด
จากการเป็นสามีภรรยากัน แต่สมัยรัชกาลที่ 1 ไม่ไ้ระบุไว้ อาจจะไม่ได้ออกแรงครัดเช่น-
เดิมแล้ว
6. การหย่าร้างและสาเหตุหย่า สมัยรัตนโกสินทร์ไม่ไ้ระบุไว้ เมื่อเกิดคดี
คำแดงบ่อน ภรรยาอายุผู้ช้ำแก่เหลืกลง นอกใจสามี แล้วฟ้องหย่า สามีไม่ยอมหย่าให้
แต่ถูกขุนตักสินให้หย่าได้โดยอาศัยบทกฎหมายเดิม แสดงว่ายังใช้กฎหมายเก่าในการพิจารณา ความต่อไป

¹ "พระราชกำหนดใหม่ 38" ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 เล่ม 3, หน้า 438 - 439.

7. เรื่องสินสมรส กฎหมายสมัยอยุธยา บัญญัติไว้ว่า เมื่อชายหญิงสมรสกัน แต่ละฝ่ายมีสินเดิมเท่าใดให้ทำหนังสือบริคณห์ไว้ออกกัน ถ้าภายหลังหย่าร้างกัน ก็ให้แบ่งสินสมรส สินเดิมตามที่ระบุไว้ เช่นเดียวกับสมัยปัจจุบัน แต่กฎหมายสมัยรัชกาลที่ 1 ไม่มีกำหนดไว้ เพียงแต่บอกว่าให้ดูเฉพาะฐานะที่รู้เห็นด้วยเท่านั้น ถ้าตกลงกันเองไม่ได้ก็ให้ศาลพิจารณาแบ่งปันทรัพย์สินของสามีภรรยาที่หย่าร้างกันโดยธรรมตามที่ศาลเห็นสมควร

การแบ่งชั้นของสตรีไทยตามระบอบศักดินา

การแบ่งชั้นของบุคคลในสังคมตามศักดินา อาจแบ่งได้ดังนี้

1. ชั้นเจ้านายชั้นสูง นับตั้งแต่พระมหากษัตริย์ลงมา กษัตริย์ไม่มีศักดินา เพราะถือว่าเป็นเจ้าของแผ่นดินทั้งประเทศ มหาอุปราช ศักดินา 100,000 ไร่ พระราชโอรสที่ทรงกรม ศักดินา 50000 ลงมา ถึง 40000 ไร่ พระอนุชา ศักดินา 7000 ไร่ พระเจ้าลูกเธอ และพระเจ้าหลานเธอ ศักดินา 6000 ไร่¹

เจ้านายฝ่ายหญิงทรงกรมได้เช่นเดียวกับเจ้านายผู้ชาย สมัยรัชกาลที่ 1 ทรงสถาปนาพระพี่นางเธอองค์ใหญ่ ปู่ สามี เป็นกรมสมเด็จพระเทพสุทนต์ พระพี่นางองค์น้อย ปู่ แก้ว เป็น กรมสมเด็จพระศรีสุนทรเทพ² เป็นต้น

การควบคุมเจ้านาย พระราชวงศ์ ชั้นตรงต่อกษัตริย์โดยยึดถือกฎเกณฑ์เยี่ยงบาลเป็นหลัก แม้เมื่อเจ้าบางองค์มีคดีเกี่ยวข้องกับสามัญชน กฎหมายธรรมคาก็ไม่อาจเอาโทษผิดได้ เช่นสมัยรัชกาลที่ 3 ปรากฏว่า พระเจ้าลูกเธอบางองค์ได้ถูกคราบุตรหลานชาวบ้านไป เป็นเหตุให้ราษฎรเดือดร้อน ก็ไม่กล้าเขาร้องถวายฎีกา³

เจ้าฝ่ายหญิงไม่มีอิสระในการสมรส เพราะประเพณีไทยสมัยก่อนถือว่า หญิงเป็นช้างเท้าหลัง ชายเป็นช้างเท้าหน้า เมื่อแต่งงานแล้วต้องยกของสามีเป็นผู้นำ ถ้าให้เจ้านายหญิงสมรสกับชายสามัญ บุตรก็ต้องกลายเป็นสามัญชนตามบิดา และเจ้านายหญิงนั้นก็ต้องลด

¹ เสนีย์ ปราโมช, ม.ร.ว., กฎหมายสมัยอยุธยา, หน้า 53.

² ยัย เรื่องศิลป์, ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. 2352 - 2453 ตอนที่ 1 ด้านสังคม, หน้า 102.

³ ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา, พระราชพงศาวดารสมัยรัชกาลที่ 3, หน้า 365.

พระองค์ลงบนนอปปอดูชาติข้างสามี่ จะทำให้เสื่อมเสียพระเกียรติยศได้ จึงมีกฎหมายห้ามเจ้านายหญิงสมรสกับคนที่ต่ำศักดิ์กว่า¹ ส่วนเจ้าฝ่ายชายมีชีวิตอยู่อย่างสุขสำราญตามกามารมณ์ มีเจ้าจอมหม่อมมหามเป็นสนมสามัญไ้มากมาย ระบบศักดินาและประเพณีของสามี่เป็นผู้นำ จึงเป็นเครื่องกำหนดความแตกต่างแห่งสิทธิเสรีภาพระหว่างเพศของชนชั้นสูงเป็นอย่างมาก

2. ชนชั้นขุนนางข้าราชการ การรับราชการของสตรีไทยสมัยก่อน มีทั้งการรับราชการในพระบรมมหาราชวังและภายนอก ตำแหน่งในวัง เช่น ท้าววรจันทร์ ซึ่งเป็นสมเด็จพระพี่เลี้ยง แม่เจ้า เขมวราง และพระสนมเอก 4 ตำแหน่ง มีศักดินาสูงสุด 1000 ไร่ นางสนมกำนัล ศักดินา 800 ไร่ หญิงแต่งเครื่องวิเศษ (เครื่องครัว) ศักดินา 600 ไร่ ส่วนชาวแม่ พระสนม ซึ่งพระราชทานให้เป็นบำเหน็จความชอบแก่ขุนนางข้าราชการ ให้มีบรรดาศักดิ์กึ่งหนึ่งของสามี่ แม่กระหัง นางเตี้ย นางคอม ก็มีศักดินา 50 ไร่ และหญิงตกน้ำ หญิงหามจ่อ หญิงตื่นถลิ่ง มีศักดินา 20 ไร่²

หญิงสมัยก่อนมีสิทธิเป็นทหารได้ ดังปรากฏในพระไอยการบานแนกกว่า "ชายทหาร หญิงทหารสมรสด้วยกัน เกิดลูกหญิงชายแต่คนหนึ่ง สองคนขึ้นไปถึง 11, 12 คนก็ตีเลอูกอาช เอื้อยก็ตี ลูกหัวปีให้ได้แก่นายฝ่ายแม่"³

แต่การที่สตรีไทยสมัยก่อนมีบทบาททางการเมืองน้อย อาจเป็นเพราะมีภาระทางครอบครัวมาก ไม่มีโอกาสได้ศึกษาเล่าเรียนเท่าที่บุรุษ จึงมีประสบการณ์และความรู้ในการบริหารบ้านเมืองไม่มากนัก

3. ชนชั้นไพร่ มีจำนวนมากที่สุด เป็นผู้ประกอบอาชีพทุกชนิด ไพร่มีศักดินาอย่างสูง 25 ไร่ อย่างต่ำ 10 ไร่ หญิงที่เป็นไพร่ก็มีศักดินาตามบิดาหรือสามี่ ถ้ารับราชการก็มีศักดินาเท่ากับชาย เช่น ไพร่ราบ มีศักดินา 15 ไร่

¹ ชัย เรื่องศิลปะ, เรื่องเดิม (อ้างจากธรรมเนียมราชตระกูล) หน้า 21 - 22.

² "พระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน บทที่ 4" ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 เล่ม 1, หน้า 179.

³ "พระไอยการบานแนก บทที่ 2" เรื่องเดียวกัน, หน้า 278.

4. ชนชั้นทาส เป็นราษฎรชั้นต่ำสุด กฎหมายกำหนดศักดิ์กิตินาไว้เท่ากันทั้งชายและหญิง คือ 5 ไ้

จะเห็นว่าบุคคลชั้นต่ำ ฐานะระหว่างหญิงกับชายทั้งทางสังคมและกฎหมายแตกต่างกันน้อย หรือแทบไม่ต่างกันเลย ตรงกันข้าม ผู้ที่มีศักดิ์สูง ฐานะของหญิงจะด้อยกว่าชายมากขึ้น ความแตกต่างระหว่างเพศในหมู่ชนชั้นสูง (รวมทั้งผู้มีฐานะดี) กับชนชั้นต่ำที่เห็นเด่นชัดคือ ระบบการมีภรรยา ชนชั้นสูงนิยมมีภรรยาหลายคนเพื่อประดับบารมี ถ้าใครมีภรรยาและข้าทาสบริวารมาก ก็แสดงว่ามีอำนาจวาสนามาก ดังที่สังฆราชปาล เลอ กัวซ์ ซึ่งเข้ามาอยู่ในไทยสมัยรัชกาลที่ 3 บันทึกไว้ว่า พวกเศรษฐีและเจ้านายมักมีภรรยาหลายคน คนที่รวยมักมีภรรยา 2 คนขึ้นไป ขุนนางผู้ใหญ่มีภรรยาถึง 12 คน เจ้านายมีหม่อม 20 - 40 คน หรือมากกว่านั้น และภักษัตริย์มีเจ้าจอมน้อยร้อยคน¹

ส่วนบุคคลฐานะต่ำ โดยเฉพาะชาวไร่ ชาวนา ไม่นิยมมีภรรยาหลายคน สามีภรรยา มีบทบาททางเศรษฐกิจเท่าเทียมกัน ฐานะของเด็กชายและเด็กหญิงในชนบทก็ไม่ค่อยแตกต่างกัน เด็กชายอาจจะได้เปรียบในแง่ที่สามารถบวชเป็นพระได้ ทำให้พ่อแม่ภูมิใจ แต่เด็กหญิงก็อยู่กับเหย้ากับเรือน ช่วยผ่อนคลายภาระงานบ้านของแม่ไ้มาก

บุคคลชั้นสูงอบรมบุตรชายและหญิงแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด เด็กหญิงจะได้รับการฝึกหัดเพื่อเตรียมตัวเป็นแม่บ้านแม่เรือน ส่วนเด็กชายจะเรียนทางอาชีพ มีครูสอนเฉพาะอย่างหรือเตรียมตัวรับราชการ แล้วแต่ฐานะทางครอบครัว

การนำกฎหมายเกี่ยวกับสิทธิสตรีสมัยรัชกาลที่ 4

สมัยรัชกาลที่ 4 มีการตราพระราชกำหนดขึ้นใหม่ประมาณ 500 ฉบับที่เกี่ยวข้องกับลักษณะครอบครัว ที่สำคัญคือ กติกาแห่งใหม่ หญิงไทยคนแรกที่ต่อสู้เพื่อสิทธิสตรี อำแดงเหมือน อายุ 21 ปี ไ้พูดกล่าว ถวายฎีกาว่า คนรักใคร่อยู่กับนายริด แต่บิดามารดาไม่เห็นชอบ และยกตนให้กับนายภู เธอไม่ยินยอม จึงถูกพ่อแม่บังคับและให้นายภู มาฉุดคร่าไป เธอต่อสู้และหนีไปอยู่กับนายริด นายริดมาขอขมาต่อพ่อแม่ แต่พ่อแม่ของเธอไม่ยอมรับ นายภูก็ฟ้องร้องนายริด คณะกรรมการเมืองบังคับนายริดให้ส่งตัวอำแดงเหมือนให้แก่ตุลาการ อำแดงเหมือนถูกควบคุมตัวไว้ในคุก ในที่สุดก็ออกมาได้ จึงมาถวายฎีกาขออยู่กับนายริดต่อไป

¹ปาล เลอ กัวซ์, เล่าเรื่องเมืองไทย, หน้า 211.

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพิจารณาตัดสินให้อำแดงเหมือนเป็น
ภรรยานายริด "เพราะหญิงนี้อายุก็มากถึง 20 ปีเศษแล้ว ควรจะเลือกหาผู้ใดตามชอบใจ
ใด" ¹ การเรียกร่องครั้งนั้นนับว่า เป็นการต่อสู้เพื่อสิทธิสตรีอย่างกล้าหาญเป็นครั้งแรก
เพราะถือว่าหญิงที่อายุถึง 20 ปีแล้ว ควรจะเลือกคู่ครองตัวเอง พ่อแม่ไม่ควรบังคับแบบ
"คลุมถุงชน" อีกต่อไป

พระราชบัญญัติที่สำคัญอีกฉบับหนึ่งคือ เรื่องผู้ขายเมีย บิดามารดาสายบุตร (พ.ศ.
2410) ² เนื่องจาก ตามกฎหมายและประเพณีเดิม สามีมีสิทธิที่จะขายภรรยา และพ่อแม่มี
สิทธิขายบุตรได้ ส่วนใหญ่จะขายเพราะปัญหาเศรษฐกิจ ต้องขายลูกเมียเพื่อความอยู่รอด
ทั้งนี้ภรรยาต้องยินยอมด้วย กรณีที่ภรรยาไม่ยินยอม ได้เกิดเป็นคดีขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 คือ
อำแดงจันไดทูลเกล้าฯ ถวายฎีกา กล่าวโทษนายเอี่ยมผู้สามี ว่าลักเอาชื่อตนไปขาย ทรง
พิจารณากฎหมายเก่าที่ให้สามีขายภรรยาได้ จึงทรงพระราชดำริว่า "กฎหมายบทนี้ เมื่อ-
พิเคราะห์ดู เหมือนผู้หญิงเป็นควายผู้ขายเป็นตนไป หายุติธรรมไม่ ไหยกเสีย" แล้วให้
ประกาศพระราชบัญญัติใหม่ มีความว่า ถ้าสามีจะขายภรรยาโดยที่ภรณานั้นไม่ไต่ทาส ต้อง
ให้ภรรยาลงลายมือยินยอม หรือมีพยานรู้เห็นเสียก่อนจึงจะขายได้ ถ้าภรณานั้นเป็นทาส
สามียังมีสิทธิขายได้ โดยต้องมอบสารกรมธรรม์เก่าให้ผู้นับถือไปด้วย จะขายในราคาสูงกว่า
ค่าตัวเดิมไม่ได้

กรณีที่พ่อแม่จะขายบุตร ถ้าบุตรอายุยังไม่ถึง 15 ปี พ่อแม่มีสิทธิขายได้โดยบุตร
ไม่ต้องยินยอม ถ้าบุตรอายุ 15 ปีขึ้นไป ต้องได้รับความยินยอมจากบุตรเสียก่อน

การแก้ไขระเบียบข้อบังคับสตรีในราชสำนัก

สตรีในราชสำนัก ตั้งแต่พระมเหสีลงมาถึงนางกำนัลหาสรรับใช้ทั้งหลาย ต้องปฏิบัติ
ตนอยู่ในระเบียบข้อบังคับอย่างเคร่งครัด ถ้าทำความผิด จะมีโทษตามกฎหมายเหี้ยมโหด บท-
บัญญัติเหล่านั้นกำหนดโทษไว้อย่างรุนแรง เช่น "อนึ่ง ผู้ใดทำชู้ด้วยขมพระสนมให้สาญ์นั้น

¹ ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2405 - 2411, หน้า 198 - 199.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 277 - 278.

เสีย 3 วันจึงให้ตาย ส่วนหญิงนั้นให้ฆ่าเสียด้วย" ¹

ผู้ซึ่งให้รับเอาสนมออกจากวงษ์ไซ้ ให้ตัดคอรับเรือน
ส่วนบุตรธิดาเอาตัวลงหย่าช่าง ตามลู่พระสนม
หญิงออกจากวงษ์ไปทางระหทางเรือกี้ มีผู้นอกทาง
ไซ้ไซ้ จั๊ยโคตัวผู้นอกมาพิจารณาเป็นสัจไซ้ ใหญ่
ตัดคอรับเรือนผู้นอกทางนั้น ส่วนนางสนมนั้นก็ให้
ฆ่าเสีย ²

สมัยรัชกาลที่ 4 ไทยมีฝรั่งชาติตะวันตกเข้ามาเกี่ยวข้องกับราชสำนักและนำวัฒนธรรม
ที่สตรีมีสิทธิเสรีภาพมากกว่าสตรีไทยเข้ามาเผยแพร่ อาจจะเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้การ
เปลี่ยนแปลงข้อบังคับในราชสำนักในทางที่ผ่อนคลายและให้เสรีภาพมากขึ้น นั่นคือการประกาศ
พระราชทานพระบรมราชาัญญาให้ข้าราชการฝ่ายในหลุดลาออกไปแต่งงานได้ ซึ่งสมัยก่อน
สตรีที่ถวายตัวเข้ามาในราชการอยู่ในราชสำนักแล้ว ต้องอยู่ตลอดชีวิต สมัยรัชกาลที่ 4 มีผู้ถวาย
ตัวมากขึ้นจนที่อยู่มอญคับแค้นเปลี่ยนเป็นหวัด หนึ่ง เพื่อให้ข้าราชการฝ่ายในมีอิสระเลือกทาง
การดำเนินชีวิตของตน จึงทรงออกประกาศอนุญาตให้หลุดลาออกจากราชการได้ รวม 4 ฉบับ
ความว่า ให้เจ้าจอมอยู่งานและพนักงานทุกตำแหน่ง เว้นแต่เจ้าจอมมารดาที่มีพระเจ้าลูกเธอ
ที่สืบความประสงค์จะลาออกจากราชการไปอยู่ที่อื่น ปรากฏว่า บังคมลาออกได้ สำหรับเจ้า
จอมมารดาจะลาออกไม่ได้ว่ามีไหมไม่ได้ เพราะจะเสียพระเกียรติยศพระเจ้าลูกเธอ แต่ถ้า
จะออกจากราชการเพื่อไปอยู่กับพระเจ้าลูกเธอเฉย ๆ หมดไม่ขัดข้อง ส่วนเจ้าจอมมารดาใน
แผ่นดินลงมาแล้ว ถ้ายังมีพระองค์เจ้าอยู่ จะมีสามีไหมไม่ได้ ถ้าจะมีต้องตัดขาดจากพระองค์
เจ้าก่อน ไม่ให้เรียกเจ้าจอมมารดาอีก ³

จากประกาศดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า รัชกาลที่ 4 ทรงยอมรับว่าสตรีควรมีอิสระ
ในการเลือกคู่ครองของตนเอง พระราชบัญญัติดังกล่าวยังมีผลอีก 2 ประการคือ เป็นการลบ

¹"กฎมณเฑียรบาล บทที่ 120" ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 เล่ม 1, หน้า 98.

²"กฎมณเฑียรบาล บทที่ 123", เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

³ประชุมกฎหมายรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2394 - 2404, หน้า 88 - 91.

ภาพพจน์ที่ไม่ดีเกี่ยวกับการแบ่งวรรคชั้นและการสะสมนางแบบชาเริ่มในสายตาของชนต่างชาติ และเป็นตัวอย่างอันดีสำหรับขุนนาง ข้าราชการ เจ้านายอื่น ๆ ใค่อย ๆ ลดการมีภรรยา มากลง ซึ่งผลดังกล่าวอาจจะมองไม่เห็นในระยะสั้น แต่ก็เริ่มจุดเริ่มต้นที่สำคัญยิ่ง

นอกจากนี้ รัชกาลที่ 4 ยังให้ออกประกาศสั่งให้เลิกภรรยาหมั้นประเพณีเก่า ๆ อีกมากที่ทรงเห็นว่าไม่ให้ความเป็นธรรมแก่สตรี เป็นต้นว่า เรื่องเจ้านาย พระบรมวงศานุวงศ์ ที่มีอำนาจบังคับให้ขานในกรมออกให้ขว้างบุตรราษฎรที่ยังเยาว์มาทักโชนละคอน หรือไปดูตหญิงสาวมาเป็นนางห้ามบำเรอ โดยที่พ่อแม่ไม่อาจฟ้องร้องขอความเป็นธรรมได้

บทบาทของสตรีทางสังคมและเศรษฐกิจ

ทางการเมือง สตรีไทยสมัยก่อนมีบทบาททางการเมืองน้อย เนื่องจากขาดโอกาสที่จะศึกษาเล่าเรียน และประเพณีไทยก็เชื่อกันว่าผู้หญิงไม่ต้องเล่าเรียนมาก เมื่อแต่งงานแล้วก็ทำหน้าที่เป็นแม่บ้าน เลี้ยงบุตรเท่านั้น งานนอกบ้านเป็นเรื่องของผู้ชายโดยเฉพาะ ไม่มีใครมุ่งหวังเป็นข้าราชการ บางครั้งที่ต้องออกช่วยผู้ชายก็เพราะมีเหตุการณ์จับตาม เช่น ข้าราชการประชิดเมือง หญิงต้องจับอาวุธเข้าสู้รบ อย่างชาวโคราชที่ช่วยกันขับไล่ทหารลาว และหญิงชาวดกลางช่วยกันรบพม่าป้องกันเมือง เป็นต้น

บทบาททางเศรษฐกิจ การประกอบอาชีพของหญิงไทยสมัยก่อนไม่ค่อยมีมากนัก เหมือนปัจจุบัน หญิงในเมืองหรือหญิงชั้นสูง อาจทำเฉพาะงานเบา เช่น งานประดิษฐ์กรรม การฝีมือ และมีโอกาสเข้าไปรับราชการในวังเจ้านาย ไม่ต้องตรากตรำเหมือนหญิงชนบท ซึ่งนอกจากทำงานบ้านตามปกติแล้ว ยังต้องร่วมมือกับชายทำงานทุกอย่าง เช่น ทำไร่ ทำนา ทำสวน

ภาระในการทำงานบ้านอันหนักของหญิงนั้น คงจะเหมือนกันทุกชาติทุกภาษา ดังมีโคลงสุภาษิตอังกฤษโบราณบทหนึ่ง บรรยายไว้ว่า ¹

"Man works from rise to set of the Sun
Woman's work is never done."

¹ สมชาย ปรีชาเจริญ, "อดีต ปัจจุบัน และอนาคตของสตรีไทย" สู่ : เพื่อสตรี, หน้า 20.

ซึ่งหมายถึงชายทำงานตั้งแต่เช้าถึงเย็นก็เสร็จ แต่งานของหญิง จนแล้วจนรอด
ก็ไม่มีวันเสร็จสิ้น

สำหรับสตรีชั้นสูงหรือบุตรผู้มีฐานะดี มีโอกาสเข้ารับราชการในวัง จะได้เงิน
เบี้ยหวัด ดังนี้ ¹

ถ้าเป็นเด็กก็มีเบี้ยหวัด 3 ตำลึง 4 ตำลึง 5 ตำลึง
6 ตำลึง หรือ 7 ตำลึงในปีแรกตามยศของบิดา
ปีต่อ ๆ มา เบี้ยหวัดก็ทวีมากขึ้นไปถึง 8 ตำลึง
10 ตำลึง 12 ตำลึง 15 ตำลึง ตามที่มีฝีมือเล่นรำ
และเหตุอื่น ๆ ใครที่โง่จนจุแล้ว เป็นสาวแล้ว
เบี้ยหวัด 10 ตำลึง 12 ตำลึงเป็นอย่างน้อย อย่าง
เลวซึ่ง 1 ซึ่ง 5 ตำลึง ซึ่ง 10 ตำลึงเป็นพื้น
ทั่วไปโดยมาก

การรับราชการของสตรีในพระบรมมหาราชวังมีตำแหน่งต่าง ๆ ดังนี้ ²

1. ท้าวนาง ไต่เก้ นางผู้ใหญ่ คือหญิงที่เป็นหัวหน้าหญิงรับใช้ฝ่ายใน
2. เค้าแก่ เป็นหญิงรับใช้เฝ้าหน้าจรงจากท้าวนาง
3. โขลน ทำหน้าที่ยามประตูลัง
4. จ่าโขลน คือหัวหน้าโขลน
5. ชะเอ้ (ชาวเอ) ควบคุมดูแลโขลน และจ่าโขลน
6. นางกำนัล รับใช้ในวัง ส่วนมากเป็นบุตรข้าราชการที่นำมาถวายตัว
7. นางสนองพระโอษฐ์ คือนางข้าหลวง มีหน้าที่รับใช้หรือโดยเสด็จพระราชินี
8. นางข้าหลวง หญิงรับใช้พระราชินี หรือ พระราชธิดา

นอกจากนี้ยังมีตำแหน่งงานอีกตำแหน่งหนึ่งซึ่งให้สิทธิหญิงทำได้ เรียกว่า "กำนันตลาด"
ทำหน้าที่ดูแลเก็บอากรตลาด กำนันตลาดนี้คงจะมีมานานแล้ว แต่ให้เลิกเก็บอากรตลาดเสียสมัย
รัชกาลที่ 4 เปลี่ยนมาเก็บภาษีโรงร้าน เรือ แพ เเทน ตำแหน่งกำนันตลาดก็เลยยกเลิกไปด้วย

¹ ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2405 - 2411, หน้า 84.

² เจื้อ สตะเวทิน, คำับวระณคธิไทย, หน้า 287.

อาชีพที่สำคัญของหญิงไทยสมัยก่อนอีกอย่างหนึ่งก็คือ เป็นนางละครคน ขับร้อง
ดนตรี มโหรีปี่พาทย์ โดยเฉพาะละครคนใน ใช้หญิงแสดงล้วน การแสดงละครคนในเรื่อง
มากสมัยรัชกาลที่ 2 เพราะทรงโปรดปราน มาถึงสมัยรัชกาลที่ 3 ไม่ทรงโปรดจึงชะงักลง
สมัยรัชกาลที่ 4 ไม่ทรงหวงห้ามก็ตกกันให้ละครคนในเป็นเฉพาะของหลวงเท่านั้น แต่อย่าให้ลูก
บุตรหลานที่เขาไม่สมัครใจมาหัดละครคนให้เดือดร้อน

โดยสรุปแล้ว การออกทำงานนอกบ้านของหญิงไทยสมัยก่อน ยังไม่เป็นที่นิยมนัก
เพราะถือว่างานบ้านเป็นหลักอยู่แล้ว เป็นหน้าที่ที่สำคัญที่สุด อนึ่ง อาชีพใหม่ ๆ อย่างปัจจุบัน
เช่น การรับราชการ ยังมีไม่มากนัก และบริษัทห้างร้านอุตสาหกรรมยังไม่มี อาชีพที่ทั้งหญิงและ
ชายทำอยู่ตามปกติ ก็มีแต่ทำไร่ ทำนา ทำสวน ถิ่นค้าขาย เท่านั้น ซึ่งหญิงก็มีบทบาทเคียงบ่า
เคียงไหล่กับชายตลอดมา

บทบาทในครอบครัว หญิงไทยมีอิทธิพลในครอบครัวมาก ได้รับการยกย่องว่าเป็น
แม่ศรีเรือน มีอำนาจเต็มในการจัดการภายในบ้าน ปกครองดูแลบ้าน เลี้ยงดูบุตรและสามี
ตลอดจนเก็บออมทรัพย์สิน มีสิทธิจับจ่ายซื้อข้าวของใช้โดยสามีไม่ต้องรู้เห็นด้วย

เข้านเปรียบเสมือนหางเสือเรือ เป็นคนสำคัญที่สุดในบ้าน ดังมีคำพังเพยสมัยก่อน
เปรียบเทียบว่า "ขาดพ่อเหมือนดอหัก ขาดแม่เหมือนเตชแตก" คือขาดพ่อ แม่ยังอยู่ ครอบครัว
ก็ยังมีอยู่อยู่ได้ ลูกไม่ว้าวเหวมากนัก แต่ถ้าขาดแม่ก็เหมือนเตชแตก ดำรงชีวิตอยู่แทบไม่ได้เลย

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงยกย่องว่า "แม่เป็นศาสตราจารย์ผู้ประเสริฐ"
เด็กจะดีหรือชั่วขึ้นอยู่กับแม่เป็นส่วนใหญ่ เพราะเด็กวัยขนาด "อุมและรุ่ง" เป็นหน้าที่ของแม่
ฝึกหัดสั่งสอน แม่จึงเป็นครูคนแรกของเด็ก ครั้นถึง "วัยรุ่นและเล่น" อายุตั้งแต่ 8 ขวบขึ้นไป
เด็กชายจะเป็นส่วนของพ่อ เด็กหญิงเป็นส่วนของแม่ อยู่กับบ้านฝึกหัดตัวเป็นแม่เรือน หุงต้ม
ปฏิบัติกิจการบ้านเรือน ¹

ดังนั้นบทบาทของหญิงไทยภายในครอบครัวจึงสำคัญไม่น้อยไปกว่างานด้านอื่นของชาย
ในสังคม เท่ากับเป็นการแบ่งงานแบ่งหน้าที่กับชายซึ่งรับภาระนอกบ้าน ส่วนหญิงรับภาระในบ้าน
ทั้งหมด

¹ ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, ชุมนุมพระนิพนธ์บางเรื่อง, หน้า 69.

ฐานะของสตรีไทยในยุคปฏิรูประบบกฎหมายไทย

พัฒนาการของสิทธิสตรีสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา อิทธิพลของอารยธรรมตะวันตกได้เข้ามามีบทบาทในประเทศไทยเป็นอย่างมาก ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านการปกครอง เศรษฐกิจ และขนบธรรมเนียมประเพณี กฎหมายที่ใช้อยู่ในยุคนั้นจึงล้าสมัยลงไปทุกขณะ นานาประเทศที่เข้ามาทำสนธิสัญญากับไทย ก็ไม่ยอมรับนับถือกฎหมายไทย เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้บรรดาชาติมหาอำนาจตะวันตกรักษาสีทิสภาพนอกอาณาเขตไว้ในราชอาณาจักรไทย จึงจำเป็นต้องมีการชำระระบบกฎหมายไทยอย่างเร่งด่วน เพื่อจะได้รับเอกราชทางการศาลกลับคืนมา

สมัยรัชกาลที่ 5 ได้เริ่มชำระกฎหมายทุกฉบับตั้งแต่ พ.ศ. 2440 โดยการตั้งคณะกรรมการจัดทำประมวลกฎหมายอาญาเป็นเรื่องแรก ศึกษาจากหลักกฎหมายตรา 3 ทวง, คำพิพากษาของศาลไทย เทียบเคียงกับหลักกฎหมายต่างประเทศในยุโรปและสหรัฐอเมริกา เสร็จเรียบเรียงตราเป็นกฎหมายบังคับเมื่อ พ.ศ. 2451

นอกจากนี้ได้มีการตรากฎหมายเลิกทาส เรียกว่า "พระราชบัญญัติเลิกทาส ร.ศ. 124" ห้ามมิให้คนไทยที่เกิดในสมัยนั้นเป็นทาส และต่อมาก็มีพระราชบัญญัติลดหย่อนผ่อนวิธีเป็นทาสทั้งหมดให้หลุดพ้นเป็นไทยโดยสมบูรณ์ เมื่อ พ.ศ. 2454 ซึ่งการเลิกทาสนั้น มีผลให้ทาสทั้งหมดเป็นอิสระ มีฐานะในสังคมเท่าเทียมกับราษฎรสามัญ สตรีก็จะไม่ถูกซื้อขาย หรือจำนำเหมือนสินค้าอีกต่อไป

สำหรับการตราพระราชบัญญัติเกี่ยวกับสิทธิสตรีขึ้นใช้บังคับเพิ่มเติมในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่สำคัญ ได้แก่

1. พระราชกำหนดลักษณะข่มขืนล่วงประเวณี ร.ศ. 118 (พ.ศ. 2442)² กล่าวถึงการข่มขืนชำเราหญิงในลักษณะต่าง ๆ และกำหนดโทษให้จำคุกตั้งแต่ 10 ปีลงมา

¹ จานินทร์ กรัยวิเชียร, การปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, หน้า 84.

² เสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่น, ประมวลกฎหมายประจำศก เล่ม 19, หน้า 84.

ปรับตั้งแต่ 1000 บาทลงมา ถ้ากระทำผิดซ้ำอีกให้เพิ่มโทษเพิ่มขึ้นตั้งแต่ 60 ที่ลงมา

พระราชกำหนดฉบับนี้ได้ปรับปรุงแก้ไขโทษเพิ่มขึ้นซ้ำเราจึงตามกฎหมาย ลักษณะหัวเมียเดิม คือเพิ่มโทษจำคุกขึ้น แต่โดยยกเลิกพระราชกำหนดฉบับนี้เสียหลังจาก ประกาศ "กฎหมายลักษณะอาญา" ตามมาตรา 243 คือให้ลงโทษปรับและจำคุกผู้เพิ่มขึ้นซ้ำเราจึง และถ้าหญิงนั้นบาดเจ็บถึงสาหัส หรือตาย ให้เพิ่มโทษขึ้นอีก

2. ประกาศยกเลิกธรรมเนียมการคืนสินสอดของหมั้น รศ. 119 (พ.ศ. 2443)¹ กรณีที่หย่าร้างกัน แต่เดิมหญิงต้องคืนสินสอดของหมั้นแก่ชาย ไม่ว่าจะมียุตรด้วยกันหรือไม่ก็ตาม เนื่องจากสินสอดเป็นเงินที่ฝ่ายชายจัดหามาให้พ่อแม่หญิงเป็นค่าเลี้ยงดู ก็ควรจะเป็นสิทธิขาดของฝ่ายหญิง ไม่ควรที่ชายจะเรียกคืนเมื่อหย่าจากกัน จึงให้ยกเลิกกฎหมายเดิมเสีย

3. พระราชบัญญัติลักษณะมรภูก รศ. 117 (พ.ศ. 2441)² ได้แก้ไขกฎหมายเก่า และตราพระราชบัญญัติขึ้นใช้บังคับใหม่ ความว่า เมื่อสามีตายลง ก่อนแบ่งมรดก ต้องคืนสินเดิมให้ภรรยา มรดกนั้นให้แบ่งเป็น 3 ส่วน ให้ภรรยา 1 ส่วน ญาติ 2 ส่วน ถ้ามีภรรยาหลายคนก็ให้แบ่งส่วนของภรรยาเป็นให้ภรรยาหลวง 2 ส่วน ภรรยาน้อย 1 ส่วน ส่วนทาสภรรยาจะมีบุตรหรือไม่ก็ตามให้หลุดพ้นเป็นไทย ตามกฎหมายสมัยอยุธยา การแบ่งมรดกของภรรยานั้น ภรรยาหลวงจะได้ 3 ส่วน อนุภรรยาได้ 2 ส่วน และทาสภรรยาที่มีบุตรแล้วเท่านั้นจึงจะเป็นอิสระภาพ ดังนั้นกฎหมายใหม่จึงนับว่าเป็นการเพิ่มสิทธิของภรรยาหลวงมากขึ้น ซึ่งจะค่อย ๆ ไน้มเอียงไปสู่ระบบหัวเดียวเมียเดียว

เทียนวรรณนักต่อสู้เพื่อสิทธิสตรี

เทียนวรรณเป็นราษฎรสามัญที่ เป็นนักต่อสู้เพื่อปฏิรูปสังคมในสมัยรัชกาลที่ 5 เขาเสนอความคิดให้ประชาชนได้มีส่วนในการปกครองประเทศ ให้จัดตั้งปาลิเมนต์ (สภาผู้แทนราษฎร) ให้พัฒนาการศึกษา ให้จัดตั้งศาลสถิตยุติธรรม เป็นต้น

¹ เนตินิติพิทยสภา, กฎหมายครอบครัว-มรดกเก่าและใหม่, หน้า 64.

² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5 ข. 2/6 เรื่อง "พระราชบัญญัติลักษณะมรภูก".

³ สงบ สุริยมิตร, เทียนวรรณ, หน้า 6 - 15.

ด้านการส่งเสริมสิทธิสตรีนั้น เขาเสนอรัฐบาลออกกฎหมายให้ชายที่ภรรยาได้ตนเดียว โดยชี้ให้เห็นโทษของการมีภรรยาหลายคนว่าเป็นการสิ้นเปลือง สามีต้องแสวงหาเงินทองมา จุนเจือ เป็นเหตุให้เกิดการทุจริตในการทำงานได้ นอกจากนี้ภรรยาหลายคนทำให้เกิดการ วิวาทขาดความสงบสุขในครอบครัว ความเห็นเช่นนี้จะมุ่งเพื่อผลประโยชน์ของสังคม ส่วนรวม หรือของผู้ชายมากกว่า แต่ก็ก็เป็นจุดแข็งอย่างมาก

ข้อเสนออีกประการหนึ่ง คือการให้ตั้งโรงเรียนส่งเสริมความรู้แก่สตรีให้รอบรู้สรรพ- วิชาเหมือนที่บุรุษเรียนรู้ ตลอดจนรอบรู้ในการปฏิบัติกิจการบ้านเรือน การอบรมบุตร เพราะ หญิงที่มีความรู้ดี นอกจากจะช่วยอบรมบุตรหลานให้เป็นคนดี ซึ่งจะเป็นกำลังสำคัญของบ้านเมือง แล้ว ยังช่วยทางด้านเศรษฐกิจของครอบครัวอีกด้วย

เป็นที่น่าเสียดาย ที่ข้อเสนอของเทียนวรรณไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควรในสมัยนั้น เนื่องจากไม่ปรากฏว่าได้มีการเคลื่อนไหวเพื่อส่งเสริมฐานะสตรีตามความเห็นนั้นแต่ประการใด

บทบาทสตรีสมัยรัชกาลที่ 5

สมัยรัชกาลที่ 5 สตรีมีบทบาทเด่นชัดกว่ารัชกาลก่อน ๆ จะเห็นได้จากเมื่อคราว เสด็จประพาสยุโรป พ.ศ. 2439 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งสมเด็จพระนางเจ้า เสาวภาคย์รังษี พระบรมราชินี ขึ้นเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ให้อำนาจเต็มในการ บริหารราชการแผ่นดิน นับว่าเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินคนแรกที่เป็นสตรี ซึ่งก้าวขึ้นมา มี บทบาททัดเทียมบุรุษ และทรงปฏิบัติหน้าที่ด้วยพระปรีชาสามารถ

นอกจากนี้ บทบาทที่สำคัญของสตรีสามัญก็คือ การเริ่มงานสังคมสงเคราะห์เป็นครั้งแรก หลังจากทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งสภาภชาดสยามขึ้น เพื่อช่วยเหลือทหารที่ได้รับบาดเจ็บ จากสงคราม เมื่อเกิดกรณีพิพาทอินโดจีนกับฝรั่งเศส จนเกิดการต่อสู้กันขึ้นบริเวณชายแดนริมฝั่ง แม่น้ำโขง สตรีไทยมีบทบาทในด้านการรักษาพยาบาลทหารที่เจ็บป่วย และคอยช่วยเหลืออยู่แนว หลัง สภาภชาดสยามกลายมาเป็นสภาภชาดไทยในปัจจุบัน

พัฒนาการของสิทธิสตรีสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

สมัยรัชกาลที่ 6 เป็นยุคที่มีการวางรากฐานระบอบประชาธิปไตย ทรงส่งเสริมการ ศึกษาให้ชายหญิงมีโอกาสได้รับการศึกษาทัดเทียมกัน ตราพระราชบัญญัติประถมศึกษาบังคับ

ให้เด็กอายุตั้งแต่ 7 - 14 ปีเข้าเรียนในโรงเรียน สร้างโรงเรียนเพื่อขยายการศึกษาออกไปทั่วประเทศ การเปิดโอกาสให้สตรีได้เรียนถึงระดับอุดมศึกษา ทำให้สตรีเริ่มมีบทบาทสำคัญในการประกอบวิชาชีพต่าง ๆ ในระยะต่อมา เช่น สามารถเป็นครู แพทย์ และพยาบาล เป็นต้น

แนวพระราชดำริเกี่ยวกับฐานะของสตรีไทยนั้น รัชกาลที่ 6 ทรงเห็นความสำคัญในการส่งเสริมสถานภาพของสตรีเป็นอย่างมาก ทรงเห็นว่าสังคมที่เจริญรุ่งเรืองนั้น หญิงและชายควรมีสติเท่าเทียมกัน ทรงเป็นผู้นำในการเรียกร้องให้แก้ไขความเชื่อและประเพณีเก่า ๆ ที่เป็นสาเหตุให้หญิงด้อยกว่าชาย ดังจะเห็นได้จากบทความพระราชนิพนธ์หลายเรื่อง เช่น "เครื่องหมายแห่งความรุ่งเรืองคือสภาพแห่งสตรี", "หัวใจชายหนุ่ม" และ "การค้าหญิงสาว"¹ พระราชนิพนธ์ทั้ง 3 เรื่องเสนอว่า ในสังคมไทยและสังคมชาติตะวันตก เช่น จีน อินเดีย หญิงมีสิทธิด้อยกว่าชายใน 3 สถานคือ

1. ไม่มีสิทธิในทรัพย์สิน เมื่อแต่งงานแล้ว ทรัพย์สินของตนเองก็ต้องให้สามีเป็นผู้ครอบครองจัดการให้
2. ด้านกฎหมาย เปิดโอกาสให้ชายมีภรรยาได้หลายคน แต่ผู้หญิงมีผู้สามีเพียงคนเดียว แม้จะกล่าวกันว่าชายที่มีภรรยามากเพราะฐานะร่ำรวยพอจะเลี้ยงภรรยาได้ แต่โดยธรรมชาติของหญิงทั่วไปย่อมจะรักและหวงแหนสามีของตน การที่สามีมีภรรยาน้อยจึงทำให้หญิงขมขื่นมาก หญิงส่วนใหญ่จึงควรพร้อมใจกันไม่ยอมเป็นภรรยานคนที่มิมีเมียมาก
3. ด้านชนบประเพณี ยังกีดกันไม่ให้หญิงมีบทบาททัดเทียมชาย เช่น เชื่อว่าหญิงที่ควรอยู่กับเขาเฝ้ากับเรือน จะทำตัวคล่องแคล่วกับงานนอกบ้านก็ถูกมองว่าไม่เป็นกุลสตรี เป็นต้น นอกจากนี้ หญิงที่ขายตัวเป็นโสเภณีบางคนมีสาเหตุมาจากผู้ชาย คือพวกที่ถูกสามีทอดทิ้ง ถูกหลอกลวงมาขายตัว หรือมีปัญหาครอบครัว ในที่สุดก็กลายเป็นโสเภณี

อย่างไรก็ตาม พระราชดำริดังกล่าวข้างต้น โดยเฉพาะเรื่องให้ชายมีภรรยานคนเดียว นั้น น่าจะอยู่ในระยะแรกขึ้นครองราชย์ซึ่งเพิ่งกลับจากการศึกษาต่างประเทศใหม่ ๆ ต่อมาแนวความคิดก็เริ่มเปลี่ยนไป คือ รัชกาลที่ 6 เองก็ทรงมีชายาหลายองค์ แต่เปลี่ยนทีละองค์ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะทรงต้องการโอรสไว้สืบราชสมบัติ

¹ ใส่ว วัฒนเศรษฐ์ (รวบรวม), เกียรติคุณพระมงกุฎเกล้าฯ, หน้า 478 - 497.

นอกจากนี้ รัชกาลที่ 6 ยังโปรดเกล้าฯ ให้ออกกฎหมายเดี๋ยบล่าว่าด้วยการสืบราชสมบัติ พ.ศ. 2467¹ มีความตอนหนึ่งในมาตรา 13 ว่า ราชณารียังไม่ควรมีสิทธิในราชบัลลังก์ แต่ไม่ได้ทรงให้เหตุผลว่าเพราะอะไร ทั้ง ๆ ที่พระราชมารดาของพระองค์ก็เคยเป็นผู้สำเร็จราชการแทนบิดาแล้ว อาจจะเป็นเพราะทรงเห็นว่าขณะนั้นยังไม่มีสตรีคนใดได้รับการศึกษาสูงทัดเทียมกับบุรุษเลย จึงยังไม่ไว้วางพระทัยให้เป็นผู้ปกครองบ้านเมืองได้

อีกประการหนึ่ง รัชกาลที่ 6 ทรงมีความเห็นคัดค้านข้อเสนอของกรมหมื่นสวัสดิวัดนวิศิษฎ์ ในการร่างกฎหมายลักษณะหัวเผีย และการจดทะเบียนครอบครัว กรณีที่ให้ชายมีภรรยาถูกต้องตามกฎหมายได้เพียงคนเดียว โดยทรงอ้างว่า เราไม่ควรเอาอย่างประเทศทางยุโรป เพราะประเพณีและศาสนาต่างกัน และถ้ากำหนดให้ชายมีภรรยาคนเดียว จะเกิดปัญหาว่าลูกเมียคนอื่นไม่มีพ่อ²

การประกาศพระราชบัญญัติจดทะเบียนครอบครัว

หลังจากรัฐบาลยังไม่อนุมัติให้ออกกฎหมายกำหนดให้ชายมีภรรยาได้คนเดียวแล้ว เพื่อมิให้ต่างชาติยกเป็นข้อโจมตีว่ากฎหมายเรายังล้าหลัง จึงให้พระราชบัญญัติจดทะเบียนครอบครัวขึ้น โดยกำหนดว่าให้ชายมีภรรยาได้คนเดียวได้ แต่ต้องจดทะเบียนทั้งหมด และบุตรที่เกิดจากมารดาลับ ๆ ถ้าได้รับการรับรองจากบิดาก็มีสิทธิไม่รตกได้³

พระราชบัญญัติฉบับนี้ยังไม่ได้ออกประกาศใช้ นำมาพิจารณาต่อในสมัยรัชกาลที่ 7 ได้มีการอภิปรายกันอย่างกว้างขวางในคณะองคมนตรี ว่าสมควรจะกำหนดให้ชายมีภรรยาโดยถูกต้องตามกฎหมายได้คนเดียวหรือไม่ มติส่วนใหญ่ยังเห็นว่าควรให้ชายมีภรรยาได้หลายคน

แสดงว่าชายไทยส่วนมาก ซึ่งเป็นผู้กุมอำนาจในการเปลี่ยนแปลงประเพณีถือถือผิดมาก แม้แต่หนังสือพิมพ์สมัยนั้นก็ลงข่าวโจมตีการให้ชายมีภรรยาคนเดียว ว่าเป็นการตัดสิทธิภรรยาคนอื่น

¹ จุลจักรพงษ์, พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า, เจ้าชีวิต, หน้า 652 - 653.

² กองกฎหมายแห่งชาติ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 6 ย. 2/6 เรื่อง "กฎหมายลักษณะหัวเผียและการจดทะเบียนครอบครัว".

³ กองกฎหมายแห่งชาติ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 6 ย. 2/6 เรื่อง จดระบุเบียรครอบครัว.

และบุตรในการรับมรดกของสามี ด้วยเหตุนี้ กฎหมายที่กำหนดให้ชายมีภรรยาคนเดียวจึงมา
ประกาศใช้ได้สำเร็จในสมัยหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 แล้ว

ฐานะของสตรีภายหลังสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

ตามรัฐธรรมนูญที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานเมื่อวันที่ 10
ธันวาคม พ.ศ. 2475 ได้ประกาศสิทธิเสมอภาคของบุคคลในกฎหมาย ทั้งหญิงและชายได้
สิทธิเลือกตั้งและสมัครรับเลือกตั้งพร้อม ๆ กันและเท่าเทียมกันเป็นครั้งแรก ซึ่งนับว่าแตกต่าง
ไปจากประเทศอื่น ๆ อีกหลายประเทศที่หญิงไม่ได้รับสิทธิในครั้งแรกเริ่มที่ทำการออกเสียงเลือกตั้ง¹
และบางครั้งแม้จะต้องเสียสิทธินี้ด้วยเหตุผลทางการเมือง ทั้งชายและหญิงก็เสียสิทธิไปพร้อม ๆ กัน
การพิจารณาร่างประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บรรพ 5 ว่าด้วยให้ชายมีภรรยาตามกฎหมายได้คนเดียว

ในระหว่างประกาศใช้รัฐธรรมนูญการปกครองสยามชั่วคราวนั้น รัฐบาลได้เร่งรัดให้
คณะกรรมการร่างกฎหมาย ตรวจร่างประมวลกฎหมายให้เสร็จโดยเร็ว เพื่อจะได้เป็นเอกราช
ทางการศาลและตุลาการโดยสมบูรณ์ คณะกรรมการร่างกฎหมายพิจารณาร่างมาถึงบรรพ 5
ว่าด้วยครอบครัวก็ชะงักลง ด้วยประเพณีเดิมของไทยที่ให้ชายมีภรรยาชอบด้วยกฎหมายได้หลาย
ภรรยา ชัดกับกฎหมายสากลของนานาอารยประเทศที่ให้ชายมีภรรยาได้เพียงคนเดียว คณะกรรมการ
จึงทำรายงานเข้าปรึกษาในรัฐสภา

รัฐสภาได้ประชุมอภิปรายเรื่องนี้ โดยแบ่งวาทะเห็นเป็น 2 ฝ่ายเช่นเดียวกับคณะ-
องมนตรีสมัยรัชกาลที่ 6 ในที่สุด ที่ประชุมได้ลงมติโดยเปิดเผย มีผู้เห็นด้วยกับการจดทะเบียน
ภรรยาได้คนเดียว 77 คน ผู้ไม่เห็นด้วย 19 คน² นับว่าเป็นที่น่ายินดีที่มีชายจำนวนมากยอมรับ
และเห็นใจสตรี ซึ่งเป็นฝ่ายเสียเปรียบมานานนับร้อย ๆ ปี

¹ หญิงญี่ปุ่นมีสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง พ.ศ. 2492 และหญิงอเมริกาได้สิทธิทางการเมือง
หลังชายถึง 133 ปี ก่อนหญิงไทยเพียง 12 ปี คือ พ.ศ. 2463 (อ้างจากวิมลศิริ ชำนาญเวช,
"ผู้หญิงกับกฎหมาย", จดหมายเหตุสภาสตรีแห่งชาติ, 27 เมษายน พ.ศ. 2516).

² รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 8/2476 (สมัย) วันจันทร์ที่ 22 มกราคม
พ.ศ. 2476 (อัดสำเนา).

การเปลี่ยนแปลงกฏหมายสำคัญของสิทธิสตรีไทยตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์
พ.ศ. 2478

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 และบรรพ 6 ซึ่งว่าด้วยครอบครัวและ
นรคนั้น ประกาศใช้ในสมัยรัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนา เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2478
โดยถือว่า ชายหญิงที่ได้สมรสกันตามกฎหมายเก่าก่อนประกาศใช้ประมวลกฎหมายใหม่ แม้จะขัด
ต่อกฎหมายใหม่ ก็ถือว่าคงสมบูรณ์ตามกฎหมายอยู่ ส่วนความสัมพันธ์ในครอบครัวอันเกิดแต่การ
สมรสตามกฎหมายเก่าก็คงเป็นไปตามเดิม เช่นจะหย่าจากกัน ก็ต้องแบ่งทรัพย์สินกันตามกฎหมาย
เก่า¹

ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ได้ให้หญิงมีสิทธิในครอบครัวเพิ่มขึ้นอีกมาก
เกือบทัดเทียมกับชาย ดังประเด็นที่สำคัญ ได้แก่

1. ชายและหญิงพ้นจากภาวะผู้เยาว์ และบรรณินิกภาวะ เมื่อมีอายุครบ 20 ปีบริบูรณ์
หญิงมีสิทธิจะทำการใด ๆ ก็ได้ในขอบเขตของกฎหมาย โดยไม่ต้องขอคำยินยอมจากบิดามารดา
หรือผู้ปกครอง (มาตรา 19)

2. ให้ชายมีภรรยาโดยชอบด้วยกฎหมายได้เพียงคนเดียว (มาตรา 1451)

3. หญิงมีสิทธิในการจัดการทรัพย์สินและทำนิติกรรม (มาตรา 37) แม้จะยังถูก
จำกัดอยู่มาก แต่ก็มีช่องทางที่จะให้หญิงใช้สิทธิของตนเพิ่มขึ้นกว่าเดิม เช่น หญิงมีสามี มีสิทธิ
จัดการทรัพย์สินในส่วนที่เกี่ยวข้องด้วยสินส่วนตัวโดยสมบูรณ์ และกรณีที่เป็นเรื่องส่วนตัว อันไม่เกี่ยว
กับสินสมรส เช่น การใช้อำนาจปกครอง ภรรยาทำได้เพราะได้กฎหมายจำกัดความสามารถ²
นอกจากนี้ ภรรยาอาจทำการผูกพันส่วนของตนในสินสมรสโดยไม่ต้องได้รับอนุญาตจากสามีในกรณี

1) เมื่อเป็นการไม่แน่นอนว่าสามียังมีชีวิตอยู่หรือตายแล้ว

2) เมื่อสามีสละละทิ้งตน

3) เมื่อสามีถูกศาลสั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถ หรือเสมือนไร้ความสามารถ

¹โพยม เลขยานนท์, คำบรรยายวิชาประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ว่าด้วยครอบครัว,
หน้า 3.

²โพยม เลขยานนท์, เรื่องเดียวกัน, หน้า 35.

- 4) เมื่อสามีวิกลจริตต้องเข้าอยู่รักษาในโรงพยาบาล
- 5) เมื่อสามีต้องจำพิพากษาลงอาญาจำคุกปีทั้งขึ้นไป และกำลังรับโทษอยู่

ภรรยาอาจทำพินัยกรรมว่าด้วยส่วนของตนในสินบริบทได้โดยไม่ต้องได้รับอนุญาตจากสามี (มาตรา 40) และเมื่อสามีจะเป็นผู้จัดการสินบริบทก็ตาม ภรรยาก็ยังมีอำนาจจัดการบ้านเรือนและจัดหาสิ่งจำเป็นสำหรับครอบครัวโดยควรแก่สภาพ ค่าใช้จ่ายเช่นนี้ย่อมผูกพันสินบริบท (มาตรา 1470) และถ้าสามีผู้จัดการสินบริบทให้เกิดเสียหายถึงขนาด ไม่อุปการะเลี้ยงดูภรรยา มีหนี้สินส่วนตัว หรือมีหนี้เกิณกึ่งหนี้ของสินบริบท ภรรยาสามารถร้องขอให้ศาลสั่งอนุญาตให้ตนเป็นผู้จัดการได้ (มาตรา 1471) หรือขอให้ศาลสั่งแยกสินบริบทเสียก็ได้ (มาตรา 1472) เมื่อแยกแล้วก็เป็นส่วนตัว ยิ่งต่างฝ่ายต่างมีอำนาจจัดการส่วนของตนได้ (มาตรา 1486)

4. สิทธิในการสมรส เมื่อหญิงชายมีอายุครบ 20 ปีบริบูรณ์แล้ว บิดามารดาหรือผู้ปกครองจะร้องขอให้ศาลสั่งเพิกถอนการสมรสซึ่งกระทำไปโดยมิได้รับความยินยอมจากบิดามารดาหรือผู้ปกครองมิได้ (มาตรา 1493)

5. สิทธิในการฟ้องหย่า ยกเว้นเรื่องสามีมีภรรยาอื่น ภรรยาที่มีสิทธิฟ้องหย่าได้ คือ กรณีที่สามีประพฤติชั่วร้ายแรง หรือทำร้ายร่างกายภรรยาถึงบาดเจ็บ หรือหักแหว่งประมาท ภรรยาและบุพการีของภรรยาอย่างร้ายแรง หรือสามีจงใจละทิ้งร้างภรรยาไปเกินกว่า 1 ปี ฯลฯ (มาตรา 1500)

บทบัญญัตินี้คล้ายกฎหมายลักษณะศักราชเก่า แต่กฎหมายเก่าถือเป็นการหย่าขาดจากกันได้เลย ส่วนกฎหมายใหม่เป็นเพียงสาเหตุหย่าเท่านั้น

6. เรื่องการแบ่งสินสมรสเมื่อหย่า ให้ใช้หลักเสมอภาค คือแบ่งสินสมรสคนละครึ่ง เว้นแต่ชายหรือหญิงมีสินเดิมฝ่ายเดียว อีกฝ่ายหนึ่งไม่มีสินเดิม ก็ให้ฝ่ายที่มีสินเดิมได้ 2 ส่วน ฝ่ายไม่มีได้ 1 ส่วน (มาตรา 1517) แต่ถ้าทั้ง 2 ฝ่ายตกลงยินยอมหย่ากันเอง สามีภรรยาจะแบ่งทรัพย์สินกันอย่างไรก็ได้

7. ความรับผิดชอบและสิทธิในการปกครองบุตร บิดาจะรับเด็กซึ่งเกิดจากหญิงที่มีได้สมรสกับตนตามกฎหมายได้โดยการจดทะเบียน (มาตรา 1527) ซึ่งสมัยก่อนเด็กที่เกิดจาก

ภรรยาทุกคนย่อมเป็นบุตรที่ชอบด้วยกฎหมายโดยไม่ต้องจดทะเบียน บุตรที่ชอบด้วยกฎหมาย
ย่อมมีสิทธิใช้นามสกุลของบิดาและมารดาได้ (มาตรา 1635)

8. การรับมรดกของบุตรสละที่ถึงแก่กรรม ภรรยาที่มีสิทธิในมรดกของสามีเท่ากับ
บุตร 1 คน ถือว่ามีบุตร 2 คน ก็ต้องแบ่งมรดกออกเป็น 3 ส่วน ให้ภรรยาและบุตรทั้ง 2
ได้คนละหนึ่งส่วน ถ้าผู้ตายไม่มีบุตร ภรรยาที่มีสิทธิในมรดกก็หนึ่ง ถ้าผู้ตายไม่มีบิดามารดา
และบุตร มีญาติอื่น ๆ ภรรยาที่มีสิทธิได้รับมรดก 2 ใน 3 ส่วน และถ้าผู้ตายไม่มีญาติอื่น ๆ
เลย ภรรยาที่มีสิทธิในมรดกทั้งหมด (มาตรา 1635)

ตามกฎหมายใหม่ นี้ เมื่อผู้ตายจะมีภรณาน้อย ภรณาน้อยก็ไม่มีสิทธิในมรดก เว้น
แต่ผู้ตายจะได้ให้ไว้เป็นส่วนต่างหากเท่านั้น

สิทธิสตรีตามรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2517

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2517 ได้มีบทบัญญัติรับรองสิทธิสตรีไว้
อย่างชัดเจนในมาตรา 28 วรรค 2 คือ "บุคคลย่อมมีสิทธิและเสรีภาพ ภายใต้บทบัญญัติแห่ง
รัฐธรรมนูญ ชายและหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน การจำกัดสิทธิและเสรีภาพอันเป็นการฝ่าฝืน
เจตนารมณ์ตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญจะกระทำมิได้"

นับเป็นครั้งแรกที่มีบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญรับรองว่า หญิงมีสิทธิทุกประการเท่าเทียมชาย
ทั้งนี้เป็นผลงานของกลุ่มเรียกร้องสิทธิสตรี อันมีสมาคมแม่ทิดสตรีทางกฎหมายเป็นแกนกลาง
โดยเรียกร้องให้รัฐบาลกำหนดสิทธิสตรีลงในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2517
ให้ชายและหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน โดยให้แต่งตั้งสตรีเป็นคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญด้วย
ต่อมาเสนอให้แต่งตั้งสตรีเข้าร่วมในคณะรัฐมนตรี ซึ่งขอเรียกร้องทั้ง 3 ข้อประสบผลสำเร็จ
คือ รองศาสตราจารย์วิมลศิริ ชำนาญเวช ได้รับแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรีทบวงมหาวิทยาลัย เมื่อ
พ.ศ. 2520

สำหรับสิทธิในครอบครัว สมาคมแม่ทิดสตรีทางกฎหมายได้ขอแก้ไขบทบัญญัติในประ-
มวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 ว่าด้วยครอบครัวในเรื่องดังนี้

1. การจดทะเบียนสมรส เพื่อป้องกันการจดทะเบียนซ้อน ให้คู่สมรสระบุว่า
ตนมิได้เป็นคู่สมรสของผู้อื่นอยู่ กรณีที่เคยสมรสมาก่อนและหย่าขาดกันแล้ว ควรมีหลักฐาน

แนบมาด้วย อีกอย่างหนึ่งคือ ควรให้ระบุสถานภาพทางการสมรสไว้ในบัตรประจำตัวทั้งชายและหญิง เพื่อความสะดวกในการตรวจสอบเวลาจดทะเบียนสมรส

2. ความยินยอมของสามีในการประกอบอาชีพ และสิทธิบางประการในครอบครัว ซึ่งตามกฎหมาย หญิงมีสามีต้องได้รับความยินยอมจากสามีเมื่อจะเริ่มประกอบวิชาชีพ หรือ เปลี่ยนใหม่ (มาตรา 1456) นอกจากนี้การให้ "สามีเป็นหัวหน้าในครอบครัว เป็นผู้เลือกที่อยู่ และเป็นผู้อำนวยความสะดวกในเรื่องช่วยเหลืออุปการะเลี้ยงดู" (มาตรา 1454) หรือ "ถือภูมิลำเนาตามสามี" (มาตรา 50) นับเป็นการผูกมัดหญิงมากเกินไป น่าจะเป็นว่า สามีภรรยาควรร่วมกันเลือกที่อยู่

เรื่องการปกครองบุตร กฎหมายให้อำนาจบิดาปกครองบุตรที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะ (มาตรา 1537) น่าจะเป็นว่าให้ปรึกษาหารือกัน ทั้งที่ครอบครัวทั่วไปปฏิบัติเช่นนั้น

3. อำนาจในการจัดการทรัพย์สิน และทำนิติกรรมของหญิงมีสามี ตามกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 38 หญิงจะทำนิติกรรมใด ๆ ต้องขออนุญาตจากสามีก่อน ควรแก้ไขว่า สามีและภรรยามีอิสระในการใช้จ่ายเงินเดิมของตน ส่วนทรัพย์สินที่ได้มาหลังการสมรส ควรให้ทั้งสามีและภรรยาจัดการร่วมกัน

4. เหตุหย่า ขอแก้ไขให้ภรรยาฟ้องหย่าได้ เมื่อสามีเลี้ยงดูหรือยกของหญิงอื่นเยี่ยงภรรยา ซึ่งตามกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1500 (1) อนุญาตให้สามีเท่านั้นฟ้องหย่าภรรยาได้ถ้าภรรยามีชู้

5. ค่าอุปการะเลี้ยงดู เมื่อหย่าขาดกันแล้ว กฎหมายเปิดช่องให้ผู้จ่ายค่าอุปการะเลี้ยงดูบิดาหรือมารักขาสัญญาได้ ตามบทบัญญัติว่า "บุคคลไม่จำเป็นต้องอุปการะเลี้ยงดูผู้อื่นเมื่อตนมีที่อื่น ๆ ไม่สามารถจะอุปการะเลี้ยงดูได้ โดยไม่เป็นภัยต่อการเลี้ยงดูตนเองตามควรแก่ฐานะ" (มาตรา 1595) ตัวอย่างเช่น เมื่อสามีมีภรรยาใหม่ อาจปฏิเสธไม่ยอมส่งเสียบุตรและภรรยาเก่า โดยอ้างว่าเงินเดือนของตนไม่พอที่จะเลี้ยงดูครอบครัวใหม่ กรณีนี้ยอมทำให้ภรรยาแบกภาระไว้อย่างคนเดียว

นอกจากสิทธิในครอบครัวแล้ว ตามบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญที่ว่า "ชายและหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน มีผลกระทบกระเทือนถึงกฎหมายหลายฉบับ เพราะกฎหมายใด ๆ ที่มีข้อความขัดแย้งต่อรัฐธรรมนูญ กฎหมายนั้นใช้บังคับมิได้" การแก้ไขกฎหมายต่าง ๆ จะต้องทำให้เสร็จ

ภายใน 2 ปี ตั้งแต่วันที่ 8 ตุลาคม 2517 เป็นต้นไป

กฎหมายที่ขัดต่อรัฐธรรมนูญได้แก่ พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. 2497 มาตรา 46 ซึ่งระบุว่า "ตำแหน่งข้าราชการพลเรือนใด ที่โดยลักษณะหรือคุณภาพของงานไม่เหมาะสมแก่การตั้งบุตรหรือสตรีเข้ารับราชการ ให้กระทรวงเจ้าสังกัดทำความตกลงกับ ก.พ. วางข้อบังคับไว้ มิให้แต่งตั้งบุตรหรือสตรีเข้ารับราชการในตำแหน่งนั้น"

โดยอาศัยบทบัญญัตินี้ บางหน่วยราชการได้วางข้อบังคับห้ามแต่งตั้งสตรีปฏิบัติราชการหลายตำแหน่ง เช่น กระทรวงการคลัง ไม่รับสตรีตำแหน่งสมุหนายกรัฐมนตรีจ่ายเงินในกรมสรรพากร กระทรวงเกษตร ไม่รับสตรีในตำแหน่งนักเกษตรตรี พนักงานเกษตรจัตวา พนักงานวิทยุจัตวา ในกองเกษตรสัมพันธ์ (เฉพาะหน่วยบินเกษตร)

พระราชบัญญัติปกครองท้องถิ่น พ.ศ. 2457 มาตรา 12 (1) กำหนดว่า "ผู้ที่จะได้รับเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้าน ต้องเป็นชายเจาบ้าน"

นอกจากนี้ หลายตำแหน่งที่จำกัดไม่ให้สตรีทำ เช่น ศึกษาธิการจังหวัด ศึกษาธิการอำเภอ ปลัดอำเภอ เป็นต้น

คานกฎหมายระหว่างประเทศ เกี่ยวกับสัญชาติ ไม่ยอมรับสิทธิทางมรดก ดังพระราชบัญญัติสัญชาติ พ.ศ. 2508 มาตรา 7 กำหนดว่า เด็กได้สัญชาติตามบิดา ไม่ว่าจะเกิดในหรือนอกราชอาณาจักร

พัฒนาการในการแก้ไขกฎหมายเพื่อให้สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญ

กระทรวงกลาโหม เป็นกระทรวงแรกที่ประกาศยกเลิกระเบียบที่กำหนดให้นายทหารหญิงได้รับยศสูงสุดแค่นายพันโท ตั้งแต่ พ.ศ. 2518 เป็นต้นไป นายทหารหญิงที่มีความรู้ความสามารถเหมาะสมอาจได้รับพระราชทานยศเป็นนายพลได้

กระทรวงมหาดไทย ยกเลิกข้อบังคับว่าด้วย มิให้แต่งตั้งสตรีเข้ารับราชการบางตำแหน่งในกรมการปกครอง พ.ศ. 2512 เพื่อเปิดโอกาสให้สตรีเป็นปลัดอำเภอได้ อันจะเป็นบันไดขั้นแรกก้าวไปสู่การเป็นนายอำเภอ และผู้ว่าราชการจังหวัด

กรมที่ดิน ให้สตรีดำรงตำแหน่งพนักงานที่ดินได้ทุกตำแหน่ง

กระทรวงยุติธรรม เปิดโอกาสให้สตรีเป็นผู้พิพากษาในศาลสูงและศาลอื่น ๆ เพิ่มขึ้น

จากที่เป็นอยู่เดิม ซึ่งมีผู้พิพากษาหญิงเฉพาะในศาลที่เล็กและเขาวชน และเปิดโอกาสให้สตรีเข้ารับราชการในตำแหน่งอัยการได้

กระทรวงการต่างประเทศ สตรีเริ่มได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูตประจำกระทรวง

สำหรับกฎหมายลักษณะครอบครัว ได้พิจารณาแก้ไขในเรื่องต่อไปนี้ คือ

การสมรส กำหนดว่า ชายอายุ 17 ปี หญิงอายุ 15 ปี สมรสได้ตามกฎหมายแก้ไขเป็น ทั้งหญิงและชายอายุ 18 ปีเท่ากัน จึงจะสมรสได้ตามกฎหมาย

สิทธิในการทำนิติกรรมของหญิงมีสามี กำหนดให้ทั้งสามีและภรรยาต้องได้รับความยินยอมจากอีกฝ่ายหนึ่งในการทำนิติกรรม

สำหรับชาวไทยมุสลิมใน 4 จังหวัดภาคใต้ ซึ่งมีชนประเพณีแตกต่างออกไป โดยเฉพาะหลักที่ว่าด้วยครอบครัวและมรดก ผิดแตกต่างจากบทบัญญัติในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาก รัฐบาลจึงผ่อนผันให้ใช้กฎหมายอิสลามว่าด้วยครอบครัวและมรดกแทน โดยให้อ่านาจนแก่ "ตะโตะยุติธรรม" ทำหน้าที่ตุลาการพิจารณาคดีสันคัตตามหลักกฎหมายอิสลาม ซึ่งตามหลักกฎหมายอิสลามนี้ อนุญาตให้ชายมีภรรยาโดยถูกต้องตามกฎหมายได้ไม่เกิน 4 คนตามประเพณีเดิม ดังนั้น สตรีชาวมุสลิมใน 4 จังหวัดภาคใต้ จึงยังมีได้มีสิทธิเท่าเทียมกับชายตามรัฐธรรมนูญ

สิทธิสตรีด้านการใช้แรงงานและการประกอบอาชีพ

สตรีปัจจุบันมีบทบาททางเศรษฐกิจและสังคมมากยิ่งขึ้นกว่าสมัยก่อน เนื่องจากการขยายตัวทางงานอุตสาหกรรม ธุรกิจ และบริการ ทำให้ต้องการแรงงานสตรีและเด็กมากขึ้น

การใช้แรงงานสตรี เป็นที่รับรองขององค์การสหประชาชาติ โดยคณะมนตรีเศรษฐกิจและสังคม จัดตั้งคณะกรรมการว่าด้วยสถานะของสตรี เมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2489 ให้รับรองสิทธิสตรีเท่าเทียมกับบุรุษในการใช้แรงงาน การให้ค่าจ้าง รางวัล การพักผ่อน การประกันทางสังคม และการฝึกหัดอาชีพ ประเทศไทยเข้าเป็นภาคีเมื่อวันที่ 5 มีนาคม พ.ศ. 2497 ปัจจุบันได้นำหลักการให้สิทธิแก่สตรีในการทำงานได้เท่าเทียมชายใช้ในทางปฏิบัติแล้ว ให้สิทธิการเลือกทำงานได้ทุกประเภทตามใจสมัครและความสามารถ นอกจากนี้ ยังมีกฎหมายคุ้มครองแรงงานสตรี คือ ห้ามจ้างสตรีทำงานที่มีลักษณะเป็นอันตรายต่อการเป็นมารดา ห้ามทำงานเสี่ยงอันตราย หรืออุบัตเหตุ งานหนักเท่าเทียมชาย งานใต้ดินหรืออุโมงค์

และห้ามทำงานในเวลากลางคืน ระหว่างเวลา 22.00 น. - 05.00 น.¹

โดยเฉพาะสตรีมีครรภ์ จะได้รับความคุ้มครองไม่ให้ทำงานหนักเกินไป ให้สิทธิลาพักผ่อนก่อนและหลังคลอด งานบางอย่างที่หาอยู่ไม่เหมาะสมกับภาวะหญิงมีครรภ์ จะขอให้นายจ้างเปลี่ยนงานหน้าที่ใหม่ชั่วคราว โดยแสดงใบรับรองแพทย์

อย่างไรก็ตาม ทางปฏิบัติ หญิงผู้ใช้แรงงานยังต้องประสบปัญหาต่าง ๆ เช่น เรื่องค่าแรงงาน โรงงานมักจ้างหญิงในอัตราต่ำกว่าชาย คือได้เงินเดือนราวร้อยละ 75 - 78 ของเงินเดือนชายที่ทำงานอย่างเดียวกัน² ปัญหาชั่วโมงการทำงานมากเกินไป เพราะต้องการเพิ่มค่าครองชีพ พวกคนงานก่อสร้างต้องทำงานหนักและเสี่ยงอันตราย เช่น ทำงานบนนั่งร้านสูงเกิน 10 เมตร หญิงมีครรภ์ไม่ได้รับสิทธิเกี่ยวกับการลาคลอดเหมือนกับที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน บางแห่งก็ไม่ยอมให้หญิงมีครรภ์ทำงานต่อไป ข้อสำคัญคือ กฎหมายคุ้มครองแรงงานไม่มีบทลงโทษผู้ฝ่าฝืน หรือมีโทษน้อยมาก เช่น จำคุกไม่เกิน 10 วัน ปรับไม่เกิน 500 บาท³ เป็นต้น

ดังนั้น ในการแก้ไขความเหลื่อมล้ำระหว่างการใช้แรงงานชายและหญิง จึงควรช่วยให้หญิงมีสิทธิได้รับค่าแรงเท่ากับชายในลักษณะงานประเภทเดียวกัน และเปิดโอกาสให้หญิงก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำในตำแหน่งงานสำคัญเช่นเดียวกับชาย

ผลที่จะเกิดต่อสังคมในการมีสิทธิเสมอภาคของชายและหญิงก็คือ กฎหมายจะเป็นหลักเกณฑ์ใหญ่คอยในสังคมปฏิบัติตามจนเป็นประเพณีต่อไป ซึ่งจะเกิดผลดีในด้านต่าง ๆ เช่น

1. ด้านเศรษฐกิจ เมื่อชายหญิงมีสิทธิและหน้าที่เท่าเทียมกัน จะทำให้สามารถใช้ทรัพยากรมนุษย์ได้เต็มที่ โดยที่หญิงจะได้ทำงานอย่างเต็มความสามารถยิ่งขึ้น
2. ด้านความมั่นคงของประเทศ จำนวนสตรีที่มีประมาณครึ่งหนึ่งของประชากรทั้งหมด เมื่อมีบทบาททางเศรษฐกิจและการเมือง การบริหารอย่างเข้มแข็ง ย่อมช่วยรับ

¹นิกร พรายแสงเพชร, ปัญหาแรงงานในประเทศไทย, หน้า 73.

²เนภาพร โกศลวัฒน์, สภาพการทำงานของสตรีและเด็กในโรงงานอุตสาหกรรมทอผ้าในเขตนครหลวงกรุงเทพธนบุรี, หน้า 3.

³นาค ทองสมบูรณ์, การตรวจแรงงาน ศึกษาเฉพาะกรณีการบริหารงานของกรมแรงงานในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, หน้า 18.

การจากชาย ทำให้เสียรภาพของประเทศนั้นยิ่งขึ้น

3. เกิดความสงบสุขในครอบครัว เมื่อเปลี่ยนทัศนคติจาก "ชายเป็นช้างเท้าหน้า หญิงเป็นช้างเท้าหลัง" มาเป็นเสมอภาคกันแล้ว สมาชิกควรจะ เป็นเสมือนมิตรร่วมสุขร่วมทุกข์กัน มีส่วนร่วมในการดำเนินชีวิตและตัดสินใจต่าง ๆ ด้วยกัน

4. ผลทางจิตวิทยา เมื่อกฎหมายยอมรับว่า หญิงมีสิทธิและฐานะเท่าเทียมกับชาย ย่อมสร้างความมั่นใจให้หญิงที่ต้องการจะแก้ไขตนเองให้มีความกล้าที่จะเป็นผู้นำ กล้าแสดงความคิดเห็น และกล้าปฏิบัติในสิ่งที่ตนเห็นว่าถูกต้อง

ข้อสำคัญคือ ต้องพยายามขจัดคติเก่า ๆ ที่ว่าหญิงไม่สามารถเท่าชาย มิใช่เฉพาะในหมู่ชายเท่านั้น หากแต่ในหมู่หญิงด้วยกันเองออกให้ได้เสียก่อน ซึ่งจะขจัดได้ก็ต่อเมื่อหญิงเองต้องแสดงความสามารถในปัจจุบัน ดังเช่นที่ได้แสดงแล้วในวิชาชีพครูและแพทย์ เป็นต้น จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการพัฒนาสมรรถภาพของข้าราชการหญิง ตลอดจนหญิงในวงการธุรกิจทั่วไป เพราะเป็นที่ประจักษ์กันแล้วว่า จำนวนเกือบครึ่งหนึ่งของข้าราชการและนักธุรกิจเป็นสตรี ซึ่งมากพอที่จะเป็นพลังผลักดันให้ข้าราชการและกิจการค้าธุรกิจก้าวหน้าไปอย่างมีประสิทธิภาพ.

บรรณานุกรม

กองจกหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร.

เอกสารรัชกาลที่ 5 ย. 2/6 เรื่องร่างพระราชบัญญัติลักษณะมรฎก.

เอกสารรัชกาลที่ 5 ย. 2/15 เรื่องประกาศแก้กฎหมายเดิมเรื่องสินสอดแล
ของหมั้น.

เอกสารรัชกาลที่ 6 ย. 2/6 เรื่องกฎหมายลักษณะผ้าเมียและการจดทะเบียน
ครอบครัว.

กรมศาสนา. พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่ม 1. พระนคร : ไม่ปรากฏสำนักพิมพ์,
2514.

เจือ สตะเวทิน. ตำราบรรณคดี. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ศิลปบรรณาคาร, 2516.

ธานินทร์ กรัยวิเชียร. การปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยะมหาราช. พิมพ์เนื่องในโอกาสครบร้อยปี
นับแต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสวยราชย์, 2511.

นภาพร โกศลวัฒน์. สภาพการทำงานของสตรีและเด็กในโรงงานอุตสาหกรรมทอผ้าในเขต
นครหลวงกรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทนิติศาสตร์, จากศูนย์เอกสารแห่ง
ประเทศไทย คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (อัดสำเนา).

นิกร พรายแสงเพชร. ปัญหาแรงงานในประเทศไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทนิติศาสตร์
คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

เนติบัณฑิตยสภา. กฎหมายครอบครัว - มรดกเก่าและใหม่. พระนคร : โรงพิมพ์ไทยพิทยา,
2504.

पाल เลอแก้วซ์. เล่าเรื่องเมืองไทย. แปลโดย สันติ ท. โกมลบุตร : ไม่ปรากฏสำนักพิมพ์
และปีที่พิมพ์.

ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1166. พิมพ์ตามฉบับหลวงตรา 3 ดวง รวม 3 เล่ม
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมืองจัดพิมพ์, ไม่ระบุปีที่พิมพ์.

ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2405 - 21 1. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

พระมหาโพธิวงศาจารย์ อินทโชติ ๒, 2511.

ประเสริฐ ฤๅ นกร (เรียบเรียงเป็นภาษาไทยปัจจุบัน) มังรายศาสตร์. พิมพ์ในงาน

พระราชทานเพลิงศพ หลวงโศตระกิตยานุพัทธ์ (อาสา โศตระกิตย์), 2514.

พิจารณาปฤชามัตย์, พระยา. คำอธิบายลักษณะผ้าเมี่ยง. พระนคร : โรงพิมพ์ศาล-
บรรณกิจ, 2461.

โพยม เลขยานนท์. คำบรรยายวิชาประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยครอบครัว.

พระนคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2514.

มหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์ทศพรและกัณฑ์มัทรี. พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพ นางมรรดา -

คำวน (ละมุล ปิ่นแสง), 2516.

ราชบุรุษศิริเรณู, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวง. กฎหมายเล่ม 1. พิมพ์ในงานพระราช-

ทานเพลิงศพ พลโทอมพร ศรีไชยยันต์, 2513.

สงบ สุริยรินทร์. เทียนวรรณ. พระนคร : รวมสาส์นการพิมพ์, 2510.

เสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่น ๆ (รวบรวม). ประชุมกฎหมายประจำศก. พระนคร :

โรงพิมพ์เตลิเมล์, 2478.

สังข์ หัตถ์โนทัย. ฐานะของสตรีไทยแต่โบราณถึงปัจจุบันกาล. พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพ

คุณพ่อกุศล ติดยสงวน, 2516.

สมชาย ปรีชาเจริญ. "อดีต ปัจจุบัน และอนาคตของสตรีไทย". สู่เพื่อสตรี.

ชุมนุมหนังสือหญิง อมก.จัดพิมพ์, 2516.

เสนีย์ ปราโมช, ม.ร.ว., ประชุมปาฐกถาและคำอภิปรายของ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช.

พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดรวมสาส์น, 2509.

สุชีพ ปุณณานาถ. วัฒนธรรมวิทยา. พระนคร : โรงพิมพ์กึ่งที่ประสิทธิ์, 2500.

อาจิต ไชยาคำ (รวบรวม). ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 1 - 6.

พระนคร : ป.พิณาคะการพิมพ์, 2515.

อุทัย บุรณสมภพ. "กฎหมายพิเศษในสี่จังหวัดภาคใต้". อุบลราชธานี. กรมการปกครอง - สิงหาคม

2511.

Kautila's Arthashastra. Mysore, India : Sri Bhagureer Printing
Press, 1956.

Kewal Motwani. Manu Dhama Sastra. Madras, India : Vasanta Press,
1958.

Percival Speer, A History of India Volume 2. Great Britain : Hazell
Watson and Viny Ltd., 1970.